

Knjiga 8.

Življenje in svet

13. številka

Ljubljana 26. septembra 1930.

Leto 4.

E. JUSTIN: Jesenski darovi (lesorez)

Univ. prof. dr. F. Jesenko

== Po šumarski razstavi ==

Me dni smo imeli priliko spoznati v lepih primerih življenje in delo v gozdu, delo ljudi in živali, predvsem pa življenje in razvoj drevesa samega od drobčkanega semena do velikana, čigar deblo dva moža komaj obsežeta.

Človek je pohlepen; gozdno drevo ga zanima v prvi vrsti radi tega, ker ga za se ugodno izrablja in mu je življenje drevesa le toliko mar, da spozna, kaj mora napraviti, če hoče dobiti od drevesa čim več dobrega lesa.

Namen teh vrstic je pa, da pogledamo malo bližje, kako drevo živi, kako raste in kako dela les. Pri tem bomo morebiti tudi spoznali, zakaj se neka drevesa bujno razvijajo, druga pa bolehalo; skušali si bomo razjasniti, zakaj imajo večsi smreke kar dva, tri vrhove, kakor smo jih videli na šumarski razstavi.

Doraslo drevo tehta tisoče kilogramov. Najprvo nastane vprašanje: *od kod je vsa ta tvarina, ki sestavlja drevo?* Marsikdo bo odgovoril: v drevesu zraste; ali pa, iz hrane se napravi, ki jo dobiva drevo z vodo iz zemlje. Preden popravimo te odgovore, pogledjmo, iz katerih snovi (elementov) obstoji drevo, in sicer drevo, ki je tako posušeno, da nima prav nobene vode v sebi. Polovica teže takega suhega drevesa odpade na ogljik (50%), približno 43% je kisika, 6% vodika, 1% celokupne teže drevesa je pa pepel. Tisoč kilogramov teška, popolnoma suha bukev ima torej najmanj 500 kilogramov ogljika v sebi, 430 kilogramov kisika, 60 kg vodika, in če jo sežgemo, ostane 10 kg pepela. Če bi bil odgovor pravilen, da dobi drevo svoje snovi (elemente) z vodo iz zemlje, potem bi moralo drevo dobro uspevati v zemlji, ki ima mnogo ogljika, kisika in vodika ter zadosti snovi, ki jih najdemo v pepelu. Izkušnja pa kaže, da ogljik ne prihaja v drevo iz zemlje. Ne preostane torej družega, kakor da sklepamo, da dobi drevo ogljik iz zraka. In to je res; vse izkušnje tako povedo. Bravec je gotovo znano, da je zrak zmes dušika (79%), kisika (20%) in še nekoliko drugih plinov (1%) je zraven. Med temi plini, ki so poleg dušika in kisika v zraku, je tudi plin, ki mu pravijo ogljikov dioksid. Tega plina je v zraku primeroma zelo malo (0.02—

0.03% vol), tako da je v 10.000 litrih zraka šele dobra 2 litra ogljikovega dioksida. In vendar, kakor povedo izkušnje, je ves ogljik, ki tvori les vseh gozdov na svetu, posnet iz ogljikovega dioksida v zraku.

Ogljikov dioksid vsi poznamo. V sodavici je. Če steklenico sodavice stresemo, uhaja iz nje v obliki mehurčkov. Ogljikov dioksid je spojek ogljika (C) in kisika (O). Ta plinasti spojek je zloženina iz enega dela ogljika (C) in iz dveh delov kisika (O₂), zato označujejo kemiki ogljikov dioksid s CO₂¹). Vsaki del v spojku CO₂ ima neko težo, ki jo primerjamo s težo enega dela vodika (H). En del ogljika (C) je 12 krat, en del kisika (O) pa 16krat težji od enega dela vodika, tako da tehtajo v spojku CO₂ vsi trije deli skupaj 44 vodikovih utežnih enot (C=12; O₂=2×16=32; 12+32=44). Kakor vidimo je v spojku CO₂ po teži skoro trikrat manj ogljika (C) kakor kisika (O) (32:12=2.66), ali 1/4 spojka CO₂ je ogljik (C), 3/4 pa kisik (O).

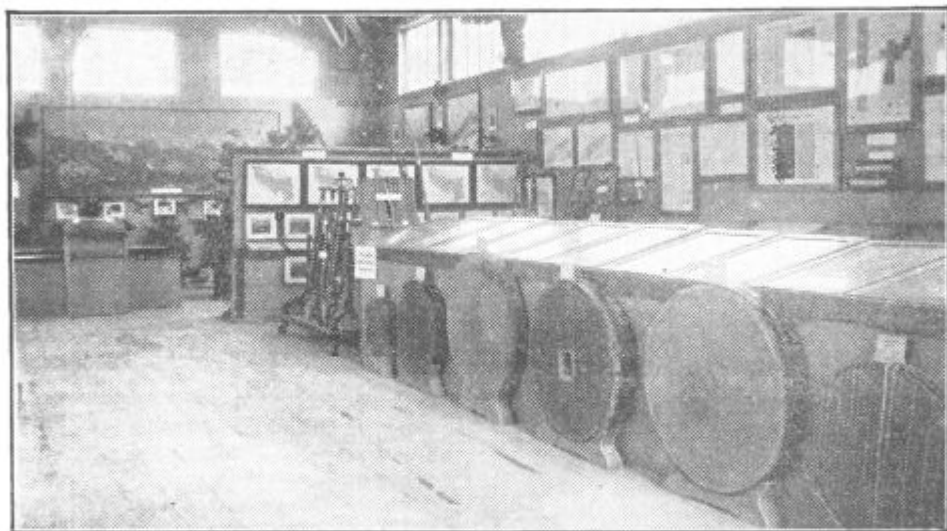
Za razne primerjave pa pravijo fiziki in kemiki večkrat namesto: spojek CO₂ ima 44 vodikovih utežnih enot, CO₂ ima 44 gramov, in imenujejo v gramih izraženo težo spojka »mole«. Dognali so, da napolni en mol vsakega plina, in potem takem tudi en mol plina CO₂ ravno 22 litrov, kadar je temperatura plina 0° in plin nima večjega tlaka nego je zračni tlak ob morju. Če je pri teh prilikah v 22 litrih 44 gr ogljikovega dioksida (CO₂), sta v enem litru 2 gr CO₂. V CO₂ je pa, kakor smo zgoraj izračunali, po teži 1/4 ogljika in 3/4 kisika. V 1 litru CO₂, ki tehta 2 gr, je torej 1/2 gr ogljika in 1 1/2 gr kisika. Zgoraj smo pa rekli, da pride na 10.000 l zraka 2 litra ogljikovega dioksida (CO₂), in ker vemo, da je v 1 litru ogljikovega dioksida (CO₂) 1/2 grama ogljika (C), bo 1 gr ogljika (C) v 2 litrih CO₂, ali z drugimi besedami:

¹) Ime ogljikov dioksid je prisiljeno, besede ogljikov dioksid, ogleńčeva kislina, ogleńja kislina pa nikakor niso zadovoljive oznake za CO₂. J. Plečnik (Mladika 1930, 9. zvezek) imenuje CO₂ skratka ce-o-dve. To je zares pripravno pomagalo, dokler naši kemiki ne najdejo za CO₂ zadovoljive oznake. V naslednjem bomo zapisali ogljikov dioksid večkrat samo s CO₂; bravec naj bere »ce-o-dve«, ker s tem ogljikov dioksid vsaj bistveno pravilno označuje,

v 10.000 litrih zraka je 1 gr ogljika, v 10.000.000 litrih pa 1 kg.

Omenili smo, da je dobila 1000 kg teža bukev ves ogljik iz zraka. Posnela je torej svojih 500 kg ogljika iz vsega ogljikovega dioksida, ki je bil v 50.000.000 litrov zraka. Na šumarski razstavi smo pa videli debelni prerez jelke, ki je zrastle v 120 letih 50 m visoko in je napravila 9000 kg suhega lesa (18 m^3 ; $1 \text{ m}^3 = 500 \text{ kg}$; $18 \times 500 = 9000$), in sicer iz 4500 kg vodika, kisika in pepela, ter iz 4500 kg ogljika, ki ga je posnela iz 45.000.000.000 litrov zraka.²⁾ V 120 letih je vniknil ves ta zrak v liste skozi luknjice, ki jim pravimo »reže«. Obenem je dovajal seveda ogljikov dioksid (0.02 do 0.03% vol), ki se je razkrojil v listih

Voda je spojek dveh plinov, vodika (H) in kisika (O), in sicer sta v spojku (H_2O) dva dela vodika (H_2) in en del kisika (O). Teža enega dela vodika je — kakor smo že povedali — utežna enota za primerjanje teže drugih snovi. Dva dela vodika (H) tehtata 2 utežni enoti, en del kisika pa 16 vodikovih utežnih enot; cel spojek H_2O torej 18 vodikovih enot. In če vzamemo gram namestu vodikove utežne enote, je v »molu« H_2O vodika za 2 grama, kisika pa 16 gramov, ali, vodik in kisik sta v vodi v razmerju 1:8. V suhi bukvi, ki tehtata 1000 kg, najdeš (glej zgoraj) 60 kg vodika in 430 kg kisika. Razmerje vodika in kisika v suhi tvarini ($60:430 = 1:7.1$) je, kakor vidimo, kaj slično razmerju teh snovi v čisti

Pogled na del šumarske razstave v Ljubljani

v ogljik (C) in v kisik (O_2). Ogljik je ostal v listih, kisik pa je iz listov zopet izpuhtel. To se dogaja vedno in povsod samo v zelenih listih, in v vejicah, ki so še zelene; debele veje s skorjo, deblo in korenine nimajo pri tem nobenega opravila.

Kako se razkrajata CO_2 v listih v ogljik in v kisik, bomo še posebej govorili; poprej bi radi izvedeli, odkod dobi drevo svojih 43 utežnih odstotkov kisika in 6 odstotkov vodika? Poizkusi so pokazali, da posname drevo obe snovi iz čiste vode, ki jo dobi večinoma s koreninami iz tal.

²⁾ 450.000.000.000 litrov bi držala štirioglasta posoda, katere dno je 1 ha, visoka pa 4500 m, ali za tretjino višja kakor Triglav.

vodi. To nam pové, da drevo posname vodik in kisik iz vode skoro v istem razmerju kakor sta ti dve snovi v čisti vodi.

Po teži sestavljajo tedaj ogljik, kisik in vodik 99% suhega lesa. 1000 kg težak hloh ima 990 kg svoje tvarine samo iz teh treh snovi, ki so prišle v drevo iz zraka in iz čiste vode. Primanjkuje torej le še 10 kg, da imamo polno mero. Teh 10 kg pa odpade na pepel, ki ga zberemo, če 1000 kg težak hloh sežgemo.

Pepel ni snov (element) kakor so ogljik, kisik in vodik, temveč zmes in spojki raznoterih snovi. Prav v vsakem pepelu najdeš tele snovi: kalcij (Ca), kalij (K), magnezij (Mg), fosfor (P), žveplo (S), železo (Fe). Količina nobene teh snovi pa v drevesu ne prevladuje; po teži so v suhi drevesni tvarini skoro

vse v isti množini, samo železa je navadno malo manj kakor drugih. Odkod dobi drevo te snovi? — Iz prsti. — Kako dobavlja drevo te snovi iz zemlje, o tem se danes ne bomo pomenkovali. Omenjeno naj bo samo, da napravijo v zemlji z vodikom in kisikom spojke, ki so v vodi topljivi in jih voda s seboj v drevo potegne. Med snovmi, ki pridejo iz prsti v drevo, je naposled še dušik, ki ga pa ne

najdemo v pepelu. Pri zgorevanju namreč zgine kot plin v zrak.

Drevo je sicer vezano na zemljo, vendar vzame, kakor vidimo, le malo tvarine iz prsti.

Iz zraka in iz čiste vode je napravila stoletna jelka 9000 kg lesa, — iz prsti je dobila komaj 90 kg svoje tvarine.

(Se nadaljuje)

Valentin Katajev

Ivan Stepanč

Nekaj o piscu te povesti

Revolucija je postavila Rusijo na glavo, in z vsem drugim vred je odklenkalo tudi predvojnemu, »kakor Volga širokemu«, pretežno dušeslovnemu ruskemu romanu. Književnost, zvesto ogledalo novega, bolj preprostega in krutega življenja, odseva vzburkani tok sedanjega časa v obliki krajše povesti ali črtice. Današnje prozo oblikujejo mladi nekomunistični pisatelji, t. zv. »sopotniki«, med katere štejemo tudi Valentina Katajeva. Zrasli so med revolucijo, in sovjetska leta so zapečatila vez njihov osební razvoj. To organsko vez pa kajkratí pogrešamo pri onih starejših pisateljih, ki so učili naraščaj, dasi še vedno bivajo v domovini. Predvojni simbolisti niso pisali za povprečnega čitatelja. Nova realistična književnost se zanima predvsem za vsebino, za razvoj dejanja. Njen s sovjetsko latovščino in ljudskimi krilatimi močno prekvašen jezik je zelo oddaljen od klasičnega sloga in pomeni za prevajalca trd oreh.

Katajev se med drugimi sovrstniki odlikuje pač po svoji zmernosti. Malo se zanima za iskanje novih oblik in kaže v zunanem oziru vplive klasikov: Iv. Bunina, predvsem pa velikega Tolstega. Drugače pa tudi on kajpak korenini v sodobnosti. Njegova umetnost ima to, danes že redko vrednost, da izhaja brez prisiljenega modrovana. Katajev je najbolj svoj, kadar nam v enem samem bežnem trenutku po bliskovo poda še tako mnogostransko in prikrito duševnost svojih junakov (prim. n. pr. »V avtobusu«, kjer po slučajnem srečanju ljubosumni morilec nenadoma spregleda, da se je zmotil in iz maščevalnega zmagozslavlja pade v nenaden obup). Dejanje, potek dogodkov, ga tolikanj ne zanima, zato je n. pr. v njegovem »načelnem« fantastičnem romanu »Otok Erendare« (zdaj modna oblika) posebno proti

koncu nakopičil preveč čuvstvene lirike.

Kakor menda vse njegovo pokolenje, je tudi Katajev pričel pisati — seveda na temelju lastnih doživljajev — črtice iz meščanske vojne, o ogorčenem klanju med belimi in rdečimi. (»V obleganem mestu« i. dr.) To je bil njegov začetek. Zaslovel pa je šele po letu 1927. kot avtor duhovite povesti »Poneverba« (rus. »Rastratčiki«, ki je doživela izreden uspeh: večkrat je bila ponatisnjena tokraj in onkraj meje ter celo prirejena za oder. Posamezne strani te zanimive vsakdanje zgodbe iz življenja sovjetskega uradništva kažejo sledove Gogoljevega elementarnega smeha. »Poneverbi« je sledil leta 1928. zbornik humoresk »Ptički božji«, ki pa je prinesel veliko razočaranje. Menda je hotel Katajev posnemati priljubljenega M. Zoščenka, a se ni povzpел do otožne pesniške ubranosti njegovih najboljših spisov (Prim. Zoščenkovo »Kaj je slavec prepeval« in dr.) Ploski, zgolj zunanji komizem »Ptičk božjih« naredi v celoti mučen vtis prisiljene duhovitosti. Kritika, ki je ogorčeno planila po avtorju, mu je odrekla vsako bodočnost in je že slutila, da je s »Poneverbo« izčrpal svoje dozdevno skromne zmožnosti. Po teh napadih je Katajev za nekaj časa obmolnil, kar je vedno dober znak. Saj je trdil A. Čehov, da samo »sveto nezadovoljstvo« jamči za bodočnost: če je mladi pisatelj neomajno zadovoljen s svojim ustvarjenjem in zavrača vso kritiko kot nevoščljivost, potem naj rajši puusti pisateljstvo. — pravi Čehov.

Zadnja leta se Katajev zopet oglašja v sovjetskih časopisih z novimi povestmi. Zeleti bi mu bilo, da bi se otresel usodne želje, biti za vsako ceno humorist: njegova nadarjenost je ubrana za druge strune. Nekatere njegove »smešne« črtice so zdaj res zabavne, tako n. pr. »Srečni obročki« (ki jih je pred leti prineslo »Življenje in svet«), medtem ko druge rade zdrknejo

do priložnostne enodnevnice, podlistkarske šale. (Prim. n. pr. »Protialkoholno predavanje«.) Nedavno je berlinska ruska založba »Knjiga in odes« v zborniku »Oče« ponatisnila pisateljeve najnovejše reči, ki zopet kažejo, da Katajev ne bo razočaral našega pričakovanja. Komunistični kritiki (v časopisu »Na straži«, rus. »Na postu« in dr.) so zelo napadli te poprej v Moskvi objavljene povesti, češ da je postal »sicer nadarjen« pisec žrtev brezizglednega starokopitnega buržujskega svetovnega nazora«. Res ne kaže Katajev kot umetnik nobene »razredne zavednosti«, četudi očitno ne zagreši ničesar protisovjetskega. Toda življenje, ki valovi v njegovih povestih, se ne zmenj za uradno predpisano nestrpnost. Kakor poprej v »Poneverbi«, riše tudi zdaj enako prepričavalno novo sovjetsko mladino in starejše, preč revolucijo dozorele ljudi. »Oče«, lunak istoimenske pretresljive povesti, starec, ki vse žrtvuje za sina, moli kakor poprej Bogu in se ne zanima za sovjete Komunist in prepričan brezbožnik Jerohin v »Ognju« (v istem zborniku) jame po nenadni ženini smrti misliti na onstransko življenje. Čeprav ve, da »je to le sleparija elegantnih popov«. S stališča komunističnega kritika seveda ne bi smel pristni komunist niti misliti na slične stvari...

Ta širokogrudnost v zvezi z iskrenostjo, ostrim pogledom in slikovitim lezikom odloča tudi našo sodbo o Katajevu. Sedanja ruska književnost šteje več sto mladih pisateljev, ki hočejo vsi biti nadehudni. Ko bo pozneje ločeno zrnje od mekine, bo ostalo od njih v zgodovini samo kakih deset imen. Morebiti bomo med nje zapisali tudi Valentina Katajeva. N. P.

★

Med množico, ki se je prerivala pred vrati, je bilo vsak večer videti neznanega človeka, stisnjene s hrbtom k lepaku, ki je kazal elegantne atlete v rokavicah, podobnih mopsovskim glavam.

Štirje gigantski zvočniki so prenašali poročila na severni, južni, vzhodni in zapadni del mesta. Vsakih pet minut so razglašali imena zmagovalcev in rezultate fantastičnih stav.

Osemnajst aeroplanov je letalo nad pozlačeno kupolo cirkusa in metalo na cilindre zakasnelih gledalcev letake s pravili boksa in seznami favoritov.

Dva tisoč Američanov in prav toliko Američank, ne všteti zamorcev in otrok, je vsak večer napolnilo veliko dvorano Sporting-Palacea.

Neznanec se je v svoji rjavordeči suknji jasno ločil od ogromne množice povsem enakih roglanov in džimpersov.

Vstopnice k matchom so bile baje slovno drage. Najcenejše — deset dolarjev, najdražje...

Nihče ni vedel, odkod se je ta človek vzela, s čim se bavi in kje prenočuje. To je mogoče vedel samo policist 794 stražnice Redžinald Simplja, ki je opravljal nočno službo v meglenem rajonu dokov, ali pa lastnik sumljivega bara, kjer je neznanec včasih pil soda-whisky in vestno proučeval angleško-ruski slovar.

Naj bo tako ali tako, roglani in džimpersi, ki jih je boks prav vse prevzel, so se v bataljonih trli pred vrati in mu niso posvečali niti najmanjše pozornosti.

On pa je čakal.

Mlad, radoveden zamorec se je okrenil, da bi se ozrl na zvočnik, odkoder je prihajalo novo poročilo, in pri tem sunil z ramo prav nič starejšega Američana, ki je ravno jemal iz rokavice vstopnico. Cilinder na mistrovi glavi se je zamajal in vstopnica je padla na tla. Zamorec je v zadregi pokazal svoje kravje zobe. Mister je bil razkačen. Neznanec se je hitro pripognil, pobral vstopnico in rinil k

vratom, da bi bil kolikor moči proč od pretepačev. Pričelo se je linčanje.

Pozlačene stene cirkusa so se še tresle od besnega ropotanja rdečih čelveljčkov, trkanja palic, žvižgov, ploškanja in krikov. Jazz-band je igral zamorski šlager. Zmagovalec se je klanjal in smel rokavice. Premaganca so drgnili s kosmato ruto. V areno so letele pomaranče in cigare. Ravnatelj je triumfiral.

Mahoma pa se je zgodilo nekaj nepričakovanega. Glave dveh tisočev Američanov in prav toliko Američank, ne všteti zamorcev in otrok, so se obrnile v eno stran. Od vrha doli, prav izpod kupole, je po roglanih in džim-persih, po cilindrih in plešah, energično lezel neznanec, prosil navzoče, naj mu oprostijo, če jih moti, in mrzlično listal po slovarju.

Naslednjo minuto je se stal v areni, poleg sodniške mizice. Zavladala je tišina. Tedaj se je neznanec ironično nasmehnil, zaničljivo premeril ducat gologlavih šampijonov, ki so gledali izza zavese, od nog do glave, zaprl slovar, stopil z eno nogo naprej in prav prepričevalno dejal:

»Imenujejo me Ivan Stepanč in obvezujem se, da bom po vrsti premagal vse velespoštovane šampijone, ki tukaj tekmujejo med seboj.«

Sodniški zbor se je z navdušenjem odstranil v ravnateljev kabinet. Publika je besnela. Šampijoni so osupnili. Ivan Stepanč se je zagonetno nasmehnil.

Potem je stopil v areno elegantni ravnatelj (frak, cilindar, cigara).

»V imenu šampijonata sprejemam poziv velespoštovanega, toda, žal, neznanega borca Ivana Stepanča. Prosim ga, naj pove svoje pogoje.«

Ivan Stepanč je prelistal slovar in počasi izjavil:

»Dva tedna vaje, sto tisoč dobitkov, poleg tega dnevno en funt rostbifov, pol vedra piva, zajtrk, obed in večerjo s cigarami vred.«

Pogoji so bili sprejeti. Jazz-band je začel zamorski šlager.

»Stavim eno proti sto, da bo ta lopov potolkel vse te postopače kakor klopel« je vzkljnil kralj nitroglicerina in zamahnil s čekovno knjižico.

Takoj so štirje ogromni lepaki oznanili vsem štirim delom mesta, da se je na obzoriu pojavil tajinstveni neznanec Ivan Stepanč, ki pozna veliko tajnost boksa in ki se je obvezal,

da bo premagal vse šampijone. Teža toliko in toliko, obseg toliko in toliko, višina toliko in toliko. Prvi match tega in tega dne.

Elegantni ravnateljev kabinet je bil ves obit z mojstrsko izdelanimi letaki. Ravnatelj je sedel v naslanjaču in že kar naprej slutil še nevideni dobiček. Ivan Stepanč je stal z naprej iztegnjeno nogo in vestno listal po slovarju. Ves ostali prostor je bil poln reporterjev. Ravnateljeva čekovna knjižica je kakor golob letela iz stranskega žepa in navdušeno izgubljala liste. Zdaj pa zdaj so se sprožila peresa reporterskih aparatov.

Dva tisoč Američanov in prav toliko Američank, ne všteti zamorcev in otrok, je nenehoma sklevalo stave, katerih število je doseglo 8000, v skupni vrednosti nič manj ko 16 milijonov dolarjev.

Ivan Stepanč je najel najlepšo sobo v razkošnem hotelu na Harding-Street.

Sportni listi so podvojili naklado. Avtomobili so se s težavo premikali skozi gore letakov s portretom Ivana Stepanča, ki so jih na tisoče ton zmetali z aeroplanov. Na borzi je zavladala panika. Ivan Stepanč je z dobrim tekom zajtrkoval.

Štiri in dvajset Američank, med katerimi je bilo pet visokokvalificiranih stark, osem deklete in deset vdov, — ostale so bile hčerke milijarderjev, — se je trlo pred sobo Ivana Stepanča z željo, da bi se mu čim prej vdale.

Ivan Stepanč je sedel v sobi, v precejšnji zadregi obedoval in semtertja igral na kitaro.

Medtem pa tudi osupli šampijoni niso držali rok križem, zakaj slutili so, da se jim bliža sramota. Sklenili so za vsako ceno izvedeti tajnost. Dva najst ljudi, miza, šest butiljk konjaka, lopov-gostilničar in ceneni najeti morilec, vse to je bilo kaj pripravno gradivo za kriminalne načrte. Na odru so plesali fox-trot.

Ravnatelj cirkusa je pričel nekaj sumiti. Stresel je pepel med frakove gube in pograbil slušalko namiznega telefona.

Vljudni Harry Peel, genijalni detektiv Scotland-Yarda, je ironično obesil slušalko in si počasi nadel rdečo brado.

Ivan Stepanč je žalosten večerjal. Pred vrati so se prerivale Američan-

ke, stavile med seboj in mrzlično podkupovale zvite lakaje.

Čeneno najeti morilec si je odločno nataknil očala na zločinske oči. Šampijoni so si meli roke. Čas tekme se je z bliskovito naglico približeval.

Ivan Stepanč se je vsak dan pripeljal z avtomobilom v Sporting Palace k vaji. Hitro je stopil iz limuzine in odrival od sebe štiri in dvajset Američank, ki so ga obstreljevale z bananami, umetnim cvetjem in českovnimi knjižicami.

Da ne bi kako predrzno oko proniknilo v tajnost Ivana Stepanča, so v času njegovega prihoda zapodili iz trenerske dvorane vse nezadovoljne šampijone.

Ivan Stepanč je stopil v dvorano; pred vrata, ki so se zaloputnila za njim, pa je ravnatelj primaknil naslanjač, sedel vanj in si budno prižgal havano.

»Zdaj pa na delo! Zdi se mi, da je tam,« je zamrmral najeti morilec, skrit za strešnim žlebom. Visel je ob zunanji steni trenerske dvorane, deset čevljev nad morsko gladino. Majhno žepno dleto in gibčni prsti so opravili svoje delo. Lopov je previdno odmaknil eno izmed opek in pogledal v trenersko dvorano. Ivan Stepanč je stal pred kontrolno žogo in zamišljeno prelistaval slovar.

Morilec je zadržal sapo. Zdajle bo izvedel azijsko tajnost Ivana Stepanča.

Med tem časom je Harry Peel z gibčnostjo mlade kače plezal po steni sosednjega nebotičnika.

Nič hudega sluteč je Ivan Stepanč prelistaval slovar, izredka uprl oči v strop in skrbno govoril:

»Bodite tako dobri, mister, in mi dajte vozni listek za takojšnje potovanje v San-Francisko.«

»Tisoč hudičev, lep sprejem,« je skoraj z zavistjo zagodrnjal zločinec. »Ta dečko mi je pričel uga . . .« Besede ni mogel končati. Težka roka Harry Peela je legla na njegovo ramo. »Da se mi ne ganeš z mesta, lopov! V imenu zakona ste aretirani!« Pristopili so policisti.

Ne vedoč, da je bil pravkar za las oddaljen od smrti, se je Ivan Stepanč prav prijazno nasmehnil ravnatelju in sedel v avtomobil.

»Prosim, na postajo,« je dejal šoferju. Avto se je premaknil. Takoj sta mu sledila dva druga avtomobila. Prvi je

bil osebni avto Harry Peela, drugi pa je bil tovorni s štiri in dvajsetimi Američankami.

Ivana Stepanča so dohiteli ravno pred postajo. Harry Peel je gibčno skočil iz svojega voza naravnost v voz Ivana Stepanča in naglo uklenil bledega šoferja. Potem je genialni detektiv obrnil svoje dobrodušno lice k zmedenemu šampijonu in snel brado.

»Mister, zločinci so vas hoteli baš pred tekmo odvesti. Peljali so vas na postajo. K sreči sem prišel še za časa.«

Štiri in dvajset Američank je triumfiralo.

»Živel Ivan Stepanč!« je kričala navdušena množica.

Ivan Stepanč je prelistal slovar in klanjaje se na vse strani počasi dejal:

»Zastonj se vznemirjate. Jaz se zločincev prav nič ne bojim.«

Na dan tekme si je ravnatelj mel roke. Ivan Stepanč je žalostno vkel lep triko na svoje suhe, toda zelo kosmate noge.

Desetorice detektivov so s Harry Peelom na čelu begale po cirkuških hodnikih in varovale Ivana Stepanča pred zločinskimi atentati.

Šampijoni so razburjeni pričakovali strašni žreb.

Sporting-Palace se je potresal kakor lejdenska steklenica. Jazzband je igral šlager. Štiri in dvajset Američank je plakalo od nepotrpežljivosti.

Naposled se je v arni pojavil ravnatelj.

»Gospoda, tekma se prične. Zdajle bo vržen žreb.«

Dvanajst šampijonov vseh barv internacionalne mavrice je stopilo v zibajoči se pramen žarometov, ki so jim mali vid. Za njimi je vstopil suhi Ivan Stepanč. Silno ploskanje je pretreslo ozračje. Ivan Stepanč se je nalahno priklonil.

Dvanajst žrebcev je bilo vrženih v ravnateljev cilinder in dvanajst šampijonov, oblitih s hladnim potom, je spustilo vanj dvanajst mišičastih rok.

Kot prvega je določil žreb šampijona srednje teže, Holandca Van Gutena.

Holandec je prebledel in takoj napisal pismo svoji stari materi v Amsterdamu.

Ivan Stepanč se je zagonetno nasmešnil in položil slovar na preprogo.

Van Guten je predal pismo cirkuškemu ravnatelju, zadnjikrat stisnil roko najstjim tovarišem-šampijonom, stopil v krog in si nadel rokavice.

Razlegel se je žvižg. »Naj bo, kar hoče,« je pomislil nesrečni Holandec, ki ni mogel odvrniti svojega poštenega pogleda od strupenih oči Ivana Stepanča. Z obupom obsojenca se je vrgel na neizprosne Ivana Stepanča in ga sunil v usta.

Kožnata popsova glava je za trenutek pokrila vso ozko glavo Ivana Stepanča.

Ventilatorji so brneli v mrtvi tišini kakor aeroplani in metali okrog roje električnih isker.

Ivan Stepanč se je opotekel in padel. Sodniki so pograbili ure in šteli sekunde.

Holandec je potisnil glavo med juška pleča in čakal na pogibel. Nič ni dvomil, da mu jo prinesejo naslednje tri sekunde.

Po pravilih boksa je smatrati borca, ki obleži več ko deset sekund, premaganim.

Minila je ena sekunda, dve in tri.

Ventilatorji so brneli. Ivan Stepanč je ležal.

Štiri, pet, šest, sedem.

Ivan Stepanč je ležal.

Osem, devet, deset, enajst, dvanajst in trinajst.

Grobna tišina.

Minil sta še dve minuti, nakar so vstopili v areno štirje zelo lepi lakaji v navadnih frakih, prijeli Ivana Stepanča za noge in roke, ter ga odnesli.

Publika je besnela.

»Kaj to pomeni, lopov?« je zatulil ravnatelj.

Ivan Stepanč je s težavo odprl levo oko, raztegnil z njim napihnjenc raznobarvno lice, prelistal slovar in skrbno izpljunil na preprogo štiri prednje zobe.

Množica je demolirala Sporting-Palace.

Iz ruščine prevel B. Ziherl.

Sto let **železniškega prometa**

Z železnico je tako, kakor z nekaterimi znamenitimi možmi, da ne vemo za njihovo pravo rojstno letnico. Tudi glede železnice si ljudje belijo glave, kdaj bi prav za prav slavili njen rojstni dan. Nekateri so praznovali stoletnico železnice lansko leto 6. oktobra. To je bil namreč spominski dan, ko je pred sto leti Stephensonova lokomotiva »Rocket« odnesla prvo nagrado na lokomotivski tekmi v Rain Hillu blizu Liverpoola. Službena Anglija pa smatra za rojstni datum železniškega prometa 15. september 1830., ker je bila tisti dan otvorena prva redna železniška proga za osebni promet med Manchesterom in Liverpoolom. Potemtakem je bila prava obletnica železnice baš minule dni in ker je navada, da se v obletnicah radi oziramo nazaj, v življe-

nje in razvoj jubilanta, pa najsi bo živo bitje ali mrtva stvar, naj se tudi ob tej priliki spomnimo nekaterih važ-

»Oče železnice« George Stephenson

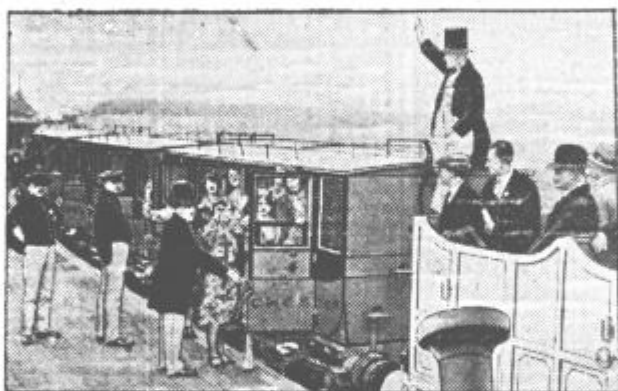
nih mejnikov v razvoju železnice in železniškega prometa.

Kakor vsi veliki izumi, tudi železnica ni plod trenutne dobe in enega samega človeka, marveč ima stoletno zgodovino, ki sega — nikar se ne čudite — prav v čase starih Grkov. Najstarejše glavne ceste na Grškem so že bile opremljene s kolesnicami. Kjer se dandaneš vzpenjajo mule po zanemarenjenih stezicah, se na mnogih krajih še opazijo sledovi globokih kamenitih kolesnic, ki so nekoč gladko vodile kolesa težko obloženih voz križem dežele. Ali so bili Grki prvi, ki so uporabljali take kamenite tirnice, ali pa so jih morda prevzeli od kakega še starejšega kulturnega ljudstva, tega ne vemo. Nemara so jim bili Egipčani učitelji. Pod Rimljani, ki so potrebo-

delovanje tirnic namestu litega železa bolj žilavo in odpornejše kovno železo.

Vozovi, ki so tekli po tirnicah, so bili dolgo časa skrajno primitivni, saj takrat v njih niso prevažali ljudi. Na teh železnicah, če jih že smemo tako imenovati, so bili edina vprežna sliha konji in ljudje. Po hudih strminah je šlo težko. Pomagali so si na najraznovrstnejše načine, toda klanci so bili vselej in povsod največja coklja v razvoju takšnih primitivnih železnic. Ko je bil izumljen parni stroj, so ga takoj vpregli, da jim je z železničari vrvmi pomagal vleči vozičke navkreber. Toda to je bilo nerodno, ker je moral parni stroj stati vedno na istem mestu.

Prvi, ki si je dal patentirati premakljivi parni stroj za prevažanje voz po

Moderni popotniki v starinskih oblekah vstopajo v »prababico« železnice

vali za premikanje svojih armad široke gladke ceste, so kamenite kolesnice popolnoma izginile. Šele rudarstvo je več stoletij pozneje iznova izumilo tirnice za premikanje težkih rudnih vozičkov. Tirnice v rudnikih so bile najprvo votla lesena korita in le prav slučajno je prišlo do izuma železних tračnic.

Nekako pred 170. leti, ko je bila cena železu prav nizka, je dal neki železni rudnik na Angleškem vltiti veliko število železних plošč, s katerimi so tlakovali eno izmed cest v fužinah, dokler se ne bi našla ugodna prilika za prodajo. Kmalu pa so spoznali, kako uporabne so take železne proge za prevoz vsakovrstnih težkih tovorov, in tako so se z železom tlakovane proge naglo udomačile in povsod izpodrinile prejšnja lesena koritca. Še večji pa je bil napredek, ko so začeli v začetku preteklega stoletja uporabljati za iz-

tirnicah, je bil sam James Watt, izumitelj parnega stroja. Njegova ideja pa se takrat ni mogla prav uveljaviti in prvo res uporabno lokomotivo je zgradil šele Ribard Trevithick l. 1804. Tudi ta ni umel prodreti z njo v prakso. Njegovo zamisel pa so privzeli nekateri drugi podjetnejši možje, med njimi tudi Stephenson, ki mu je usoda naklonila, da je spravil stvar v tek. Stephenson je najprej zgradil lokomotive za rudnika Killingworth in Hetton, kjer so se stroji prav dobro obnesli in delali ceneje od konj.

Tiste čase so snovali med pristaniškim mestom Liverpoolom in Manchesterom železniško progo za prevažanje težkih tovorov surove volne v manchesterske tovarne. Prišlo je do pregovarjanja, kakšno pogonsko sredstvo naj bi uporabljali na tej progji, ki je bila za tedanje razmere nenavadno dolga. Naposled so se zedinili za lokomotive, ki

so se že poprej obnesle na progi med Stocktonom in Darlingtonom.

Preglavice jim je delalo samo še vprašanje, kateri tip lokomotive naj bi izbrali. Železniška družba si je pomagala iz zagate tako, da je razpisala konkurenčno tekmo. Stavila je določene pogoje glede vlačilnosti in brzine strojev in določila termin za tekmo na 1. oktober 1829.

K tekmi so priglasili svoje stroje štirje konstrukterji. Tudi Stephenson

zgodaj zbrala ob progi ogromna množica radovednega ljudstva, ki si je hotelo ogledati to najnovejše čudo. Ko so opazovali z ogromno brziho mimo drveče lokomotive, je pač malo kdo slutil, da prisostvuje dogodku svetovnega pomena. Vmes so bili, kajpa, tudi zagrizeni sovražniki novotarije; le-ti so videli v železnici samo nadležnega tekmeča, ki je obetal uničiti številnim poklicem pogoje za obstoj.

Ob stoletnici železnice

Na progi Liverpool — Manchester je morala minule dni zopet voziti prababica železnice, stara lokomotiva, ki je l. 1830. prvič stekla za osebni promet. Vozili so se le vabljeni gostje v zgodovinskih oblekah, ki kažejo modo pred 100 leti. Gospod v cilindru na mestu vlakovodje je ameriški poslanik v Londonu general Dawes

je prijavil svojo lokomotivo »The Rocket« (raketa). Priglašen je bil še neki peti stroj, ki pa so ga tik pred tekmo odklonili, ker je bil v njem skrit konj, ki naj bi gnal lokomotivo. Tekma bi morala biti 7. oktobra, ker so se pa nekateri stroji med tem že pokvarili, so jo preložili na naslednji dan. 8. oktobra 1829 se je že na vse

Občinstvo si je z zanimanjem ogledovalo mogočne železne stroje; sklepane so se celo stave, kakor na konjskih dirkah. Stephensonova lokomotiva »Rocket« je s silno brziho 46 km na uro že dvajsetkrat premerila predpisano progo, a se je iznova spustila v tekmovanje tudi naslednji dan, kakor so velevali predpisi tekmovanja.

10. oktobra je prišel na vrsto stroj »Novelty«, pri katerem pa je takoj v začetku vožnje počila neka cev, da so ga morali potisniti v stran. Lokomotiva »Sans Pareil« tudi ni imela večje sreče; počila ji je cev vodne črpalke. Lokomotivo »Perseverance« pa so morali že poprej umakniti, ker ni dosegla predpisane brzine.

Tako je torej zmagala Stephensonova »Raketa« in izumitelju so med ogromnim aplavzom množice izplačali obljubljeni nagrado 5000 angleških

funtov. Od veselja je Stephenson že enkrat pognal svoj stroj in dosegel brzo 56 km na uro. Sposobnost lokomotiv v primeri s starejšimi prevoznimi sredstvi je bila tako bleščeče dokazana. Nasprotniki so utihnili, in v promet na novi železniški progi so dokončno uvrstili parne lokomotive.

Novo progo so svečano otvorili 15. septembra 1830. S cvetjem bogato okrašeni vlak je potegnil prve potnike iz Manchestra v Liverpool. Doba železniškega prometa se je pričela.

== Starost naše zemlje ==

Sele razvoj strogega prirodoslovnega mišljenja v 19. stoletju je omogočil znanstveno utemeljene cenitve starosti naše zemlje in izpodrinil tisočletne filozofske in verske dogme. Tako začenja ravnatelj kemičnega zavoda cesarja Viljema, prof. dr. Otto Hahn svojo zanimivo razpravo »Starost zemlje«. Iz nje posnemamo nekatere zanimive podatke in izvajanja.

V drugi polovici preteklega stoletja so znanstveniki začeli proučevati vprašanje: koliko let utegne biti stara zemlja. Proučevali so ga v geologiji, paleontologiji in fiziki. V najnovejšem času se je pridružila le-tem še znanost o radiju.

Geologi računajo, koliko let je moralo preteči, preden so reke nanosile vso sol v morje, ki je bilo nekoč sladko in koliko časa so se morale nabirati kamenite usedline, ki v debelih plasteh pokrivajo dno oceanov. Če vemo, kako naglo teko ti procesi in če poznamo množino usedlin oziroma raztopin, lahko na tej podlagi izračunamo približno starost kopne zemlje in dobimo okroglo 300 milijonov let. To pa utegne biti minimalna starost, zakaj omenjeni procesi so se odigravali v prastarih dobah prej ko ne hitreje nego dandanes.

Paleontologija, to je veda o rastlinskih in živalskih okameninah, je dognala, da je moralo preteči mnogo več ko 100 milijonov let, preden se je organsko življenje razvilo do današnjih oblik. Najstarejše plasti, v katerih so našli dobro ohranjene okamenine, potekajo iz tako zvane kambriške dobe. In že v teh geoloških plasteh so našli ostanke nekaterih vrst rakov; njih prebavila so bila prav tako visoko razvita, kakor pri današnjih potomcih te vrste. Iz tega lahko

sklepamo, kako dolga je morala biti šele pot od prvih enostaničnih živi do teh, že razmeroma popolnih živali. Nemara je bila celo daljša nego odtod do človeka.

Fiziki so prišli izprva do povsem drugačnih zaključkov. Lord Kelvin, ki je dobrega pol stoletja proučeval starost naše zemlje, je računal, koliko časa je potrebovala gmota zemeljske krogle, da se je iz žarečega stanja ohladila na današnjo temperaturo. Dobil je starost okrog 20 milijonov let, pri čemer pa seveda takrat še ni upošteval, da zemlja nadomešča izgubljeno toploto tudi sama iz sebe, ne pa samo s toploto, kolikor je prejme od solnca.

Te navidezne razlike v dognanjih posameznih znanosti so pozneje izravnale radioaktivne snovi, v katerih je znanost spoznala trajne in izdatne vire toplote, kakor je je v največji meri deležna zemeljska skorja. Ako upoštevamo tudi ta vir toplote, se računski fizike dobro ujemajo z dognanji geologije in paleontologije; na njihovi podlagi lahko cenimo starost zemeljske skorje na več sto milijonov ali celo na milijardo let. Točnejših števil pa z omenjenimi metodami ni bilo mogoče dobiti.

Mnogo točnejše so v novejšem času določevali starost zemlje s proučevanjem radioaktivnih snovi. Bistvo teh snovi je neprestano pretvarjanje, ki se vrši ne glede na temperaturo, pritisk in kemične učinke. Začetni prvini sta uran in torij, ki se po mnogih, dolgotrajnih preobrazbah, ki jih vodijo strogo opredeljeni zakoni, naposled izpremenita v radijev oziroma torijev svinec.

Pri tem pretvarjanju oziroma razpadanju izžarevajo radioaktivne snovi

gmotne delce, tako zvane alfa žarke, ki so v našem vprašanju najvažnejši. Alfa žarki so namreč električno nabiti atomi helija, ki pri prodiranju skozi materijo naglo izgubljajo svojo ogromno in električnost ter naпослед obtiče v radioaktivnih snoveh kot navaden helijev plin. Ta žlahtni plin so na zemlji res najprej odkrili v neki uranovi rudi. Razen v radioaktivnih rudinah ni helija nikjer drugje v zemeljski skorji. S helijem, pa tudi s svincem se da na podlagi omenjenih zakonov razpadanja dokaj točno izračunati, kako stare utegnejo biti zemeljske plasti, v katerih so našli to ali ono radioaktivno rudnino. Gram urana katerekoli uranove rude dá na leto približno desetmilijoninko kubič. centimetra helija, tedaj en kubični cm v 10 milijonih letih.

V naravi pa poznamo rudnine, ki imajo v gramu urana več ko 50 kubičnih cm helija, to se pravi, da morajo biti stare vsaj 500 milijonov let. Ta cenitev je rajši še prenizka nego previsoka, zakaj nekaj helija je v tem ogromnem času gotovo ušlo iz rudnine.

Če določujemo starost naše zemlje s svincem, nas ne ovira ta napaka, kajti iz svinca helij ne more uhajati. Tudi napake, ki bi se utegnile vriniti, če bi radioaktivna rudnina že poprej vsebovala navadni svinec, se odstranijo z lahkoto. Gram urana ustvari na leto nekaj več ko desetmilijardinko grama helija, medtem ko torij razpada še nekako štirikrat počasneje od urana.

Če tedaj upoštevamo počasno razpadanje urana in torija, potem iz množine svinca, ki se je nabral v tem času, ne bo težko dognati, kako stara mora biti dotična radioaktivna rudnina. Tako računajo starost najstarejših kamenih plasti tako zvanega prekambrija na okroglo 1500 milijonov let, številka, ki je obenem najspodnejša meja za starost oceanov. Oceani morajo namreč biti še starejši od najstarejših zemeljskih plasti, ki so se kot usedline nabrale na njihovem dnu. Kakih okamenin v teh najstarejših geoloških plasteh še ni najti.

Vsekakor lahko smatramo, da čas, ki je potekel od nastanka oceanov, zavzema dobršen del zgodovine našega planeta zaradi tega je tudi povsem upravičeno, če cenimo starost v oceanih odloženih zemeljskih plasti in tako tudi minimalno starost oceanov na 1500 milijonov let, kar obenem ustreza tudi približni starosti vse naše zemlje.

V nasprotju s to najnižjo mejo, ki je v skladu s starostjo zemlje v ohlajenem stanju, pa se lahko potegne tudi neka zgornja meja. Če smatramo, da je nastal ves svinec, kar ga je v zemeljski skorji, zgolj po radioaktivnih procesih, tedaj lahko računamo starost zemlje na 3 milijarde let od tistih dob, ko je bila še v tekočem stanju. Če vzamemo iz teh dognanj neko srednjo vrednost in ocenimo starost zemlje na približno 2 milijardi let, gotovo ne napravimo prevelike napake, zakaj računi z radioaktivnimi substancami so zelo točni.

Kako stara je po vsem tem naša zemlja v primeri s starostjo človeškega rodu in kako mlada v primeri s trajanjem kozmičnega presnavljanja? Po mnenju mnogih astronomov je naše solnce staro najmanj nekaj bilijonov let, in v tem času se je skrčilo od nekdanje ogromne velikosti na današnjo skromno obliko. Sele pred nekako dvemi milijardami let se je zgodil v vsemirju oni redki pojav, da se je ena izmed zvezd stalnic tako zelo približala našemu solncu, da se je del njegove gmote preliil nanjo v obliki ogromnega vala žareče, tekoče gmote. Tako se je rodila naša zemlja. Tako so se stvorili vsi planeti, ki so se potem počasi ohlajevali in na naši zemlji se je v milijonih letih neprestanega presnavljanja končno razvilo tudi živalsko in rastlinsko življenje. S pojavom človeka pred kakšnimi 300 tisoč leti je dosegel ta razvoj svoj višek in zaključek.

In kako počasi je teklo življenje poslej. Sele borih 300 let se človek zaveda, da naša pritlikava zemlja ni središče vsemirja in le pičlih 30 let je tega, kar si je prisvojil obravnavana dognanja.

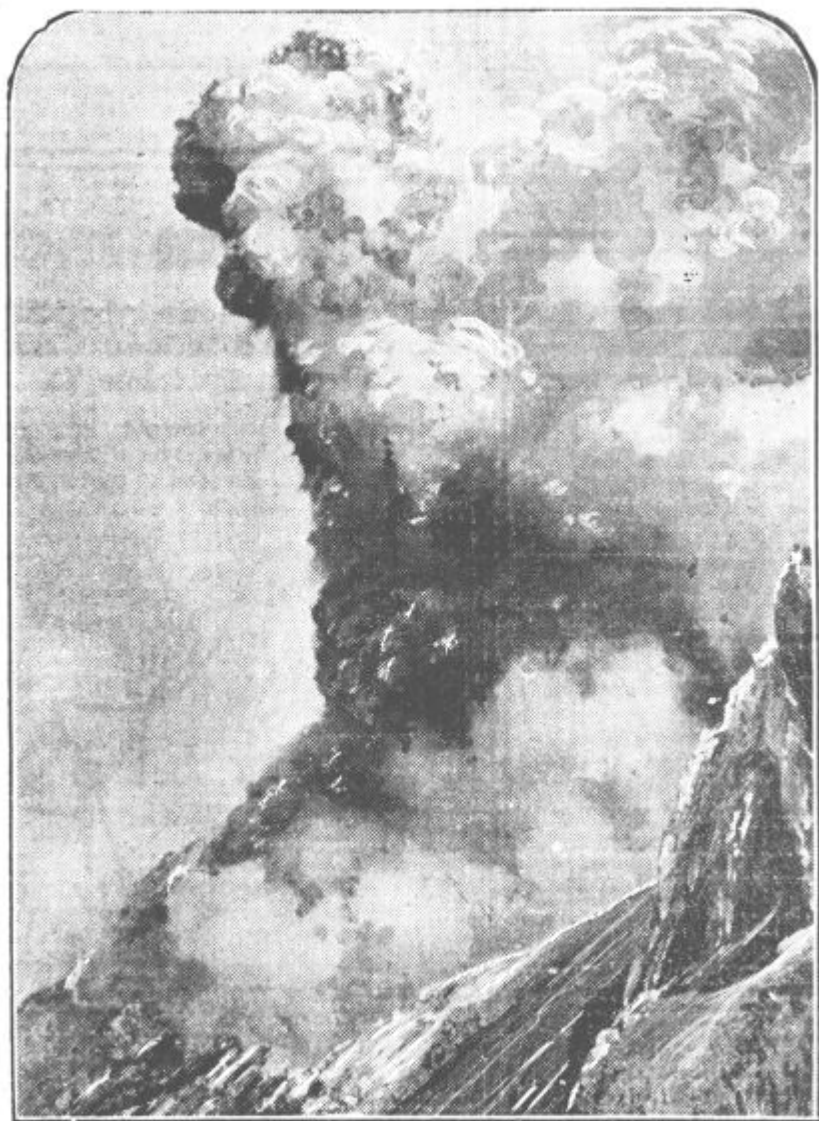
VERSTVA V INDIJI

Največ je v Indiji vernikov hinduizma; računajo, da jih je samo v britski Indiji 163 milijonov, če pa prištejemo še vernike iz indijskih držav, iznaša skupno število 216 milijonov. Mohamedancev je v britski Indiji 59 milijonov, v domorodnih državah 9 milijonov, skupaj tedaj 68 milijonov. Sikhov je skupaj 3 milijone, Jainov dober milijon. — Budhisti žive po ogromni večini v Birmi, ki prav za prav ne spada v britsko Indijo; tam jih je okrog 11 milij. V britski Indiji jih ni več od pol milijona, čeprav se je baš na tem ozemlju začel budhizem. Kristjanov je med Indijci 4 milijone; skoraj vsi so člani zatiranih kast in si s tem, da prestopajo v krščanstvo, olajšajo svoj socialni položaj.

Stromboli

Ob severni obali Sicilije leži po morju raztresena otoška skupina Liparov ali Eolskih otokov, ki so postali znani širšemu svetu, odkar so določeni za prebivališče nesrečnim internirancem, znani pa so bili iz

V skupini so trije otoki Lipari, Vulcano in Stromboli, ki so še danes delujoči ognjeniki. Tudi ostalo otočje je vulkanskega izvora, kar svedoči njihova sestavina in obilica toplih virov. Otoki nimajo zdra-

Ognjenik Stromboli bruha

mitologije kot prebivališče boga vetrov Eola. Otočje šteje skupno 7 večjih in 10 manjših neobljudenih otokov in meri 117 štirijaških kilometrov. Razen internirancev živi na otočju še 12.700 domačih prebivalcev.

ve pitne vode ter so mestoma okuženi z malarijo. Prebivalstvo je bedno in se živi s pridelovanjem olja in južnega sadja ter z ribolovom.

Otok Stromboli, čigar ognjeniško delovanje se je znatno poživilo v sedanjem sto-

letju, je bil v prejšnjih časih zelo krotak. Njegova posebnost je bila ta, da je s skoro matematično natančnostjo vsake četrte ure spustil proti nebu ogromen steber dima ter je rabil domačinom kot neke vrste časomer. Hujši izbruh je bil l. 1909., ko se je tudi Etna na sicilski kopnini prebudila ter pošiljala v zrak ogromne množine dima in pepela, v dolino pa goreče reke lave. Vsi trije našti ognjeniki Stromboli, Vulcano in Lipari spadajo v isto ognjeniško območje, čigar severna zastopnika sta Ve-

zuv in že davno ugasli Volture pri Melfiju. Stromboli je med eolskimi ognjeniki najvišji in dosega višino 926 m nad morsko gladino. Po zadnjih vesteh so se zopet zbudile speče podzemeljske sile v gori ter zasule otok z dežjem pepela in vročega kamenja. Pri tem sta bili močno poškodovani vasi S. Bartolomeo in Ginostra. Večje katastrofe ni bilo, vendar se je ljudstvo močno prestrašilo, ker mu je zadnja elementarna nezgoda, grozoviti potres pri Melfiju, še v dobrem spominu.

Dr. Oskar Reya

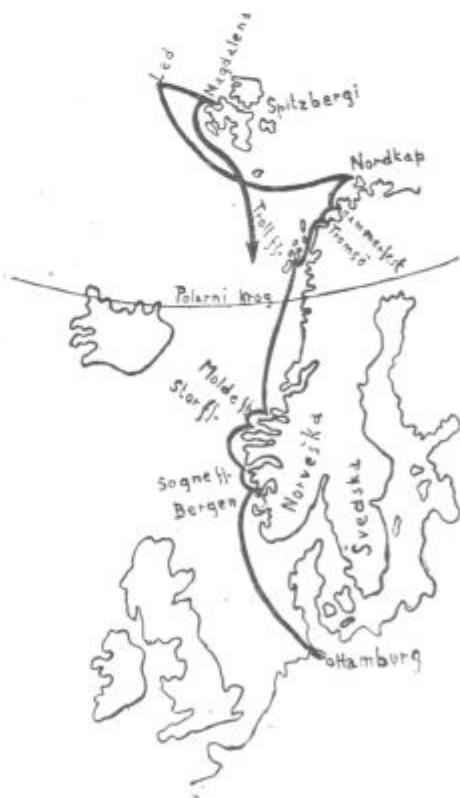
Na Severnem ledenem morju

Preko polarnega kroga — Tromsö — Med Laponci — V Hammerfestu — Nordkap — Pred ledeno neskončnostjo polarnega morja — Na Spitzbergih

Na polarnem krogu (t. j. paralela na $66\frac{1}{2}^{\circ}$ severne širine), se pričnajo kraji, kjer solnce v poletnem času nikdar ne zaide. Na tej stopnji severne širine pa sije solnce le enkrat v letu vseh 24 ur in sicer 22. junija, ko je tudi pri nas najdaljši dan. Na severnem tečaju je solnce od 21. marca do 24. septembra vseh 24 ur nad horizontom. Na južnem tečaju je med tem časom 6-mesečna polarna noč. Pozimi so razmere ravno narobe: na severnem tečaju vlada od 24. septembra do 21. marca polarna noč, na južnem polu pa je ves ta čas svetlo. Znano je, da pridejo ta čudesa od tega, ker je zemljiska os za $66\frac{1}{2}^{\circ}$ nagnjena nasproti svoji poti okoli solnca t. j. nasproti ekliptiki.

Ko smo pasirali polarni krog, smo doživeli na ladji tako zvaní »polarni krst«. Eden izmed mornarjev ali popotnikov se preobleče v morskega boga Neptuna. Pripelje se na krov z vsem spremstvom. Na njegovi desnici sedi njegova žena boginja Thetis. Važno sprejastvo je telesni brivec z velikimi lesenimi škarjami, ki s smešnimi gibi brije in striže popotnike, da bi snažni prišli v polarno deželo. Za njim prihaja dvorni pridigar, ki da vsakemu potniku novo ime in krstni list, kar stane 50 pfenigov. Polarna imena so za moške »ledeni medved«, »morski

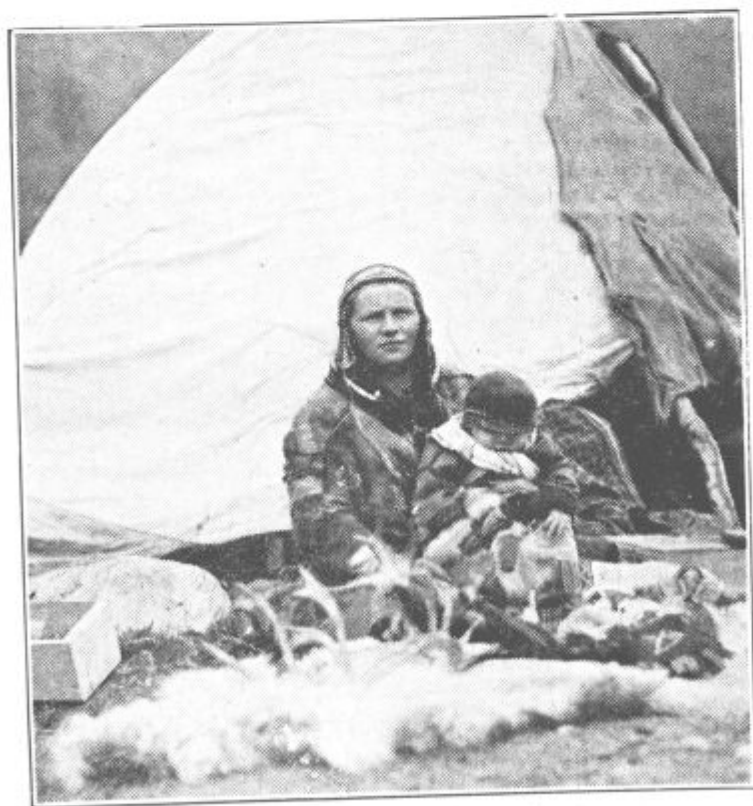
slon«, »kit«, »mroč«, itd., za ženske »morska lilija«, »bela lisica«, »zlata ribica« itd. Za temi se vrste generalni ad-

*) Prvi del tega potopisa »Z izleta na Norveško« glej v prejšnji številki Zis.

*Mesto Hammerfest,
izhodišče številnih polarnih odprav*

*Tako domujejo Laponci
Otroci, šotor, kožuhovina, severni jelen — to so skrbi laponske žene*

jutant in dvorni maršal Triton, nato nebeška godba, potem policist, dvorni nocrec in številna služinčad. Bilo je zares veselo, in vsak se je razveselil tega novega krsta. Pravijo, da je pri pasiranju ekvatorja (t. j. pri prehodu s severne hemisfere na južno ali narobe) ekvatorski krst še bučnejši in lepši.

Prvi naš pristanek v polarni Norveški je bil Trollfjord na Lofotskih otokih. Severni fjordi se razlikujejo od južnih po tem, da njihove strani niso tako kompaktne in masivne in tudi ne tako visoke, kakor pri južnih fjordih. Stranske stene tvorijo strmi in koničasti stožci ter razsekani grebeni. Ti fjordi so tudi ožji in divje romantični. Trollfjord leži ob prelivu Raftsund, ki se imenuje zbog svoje divje romantike tudi hudičev preliv. Sund pomeni namreč preliv.

Naša ladja je plula ves čas med tesnimi prelivi in ob strmih vrhovih, dokler ni dospela v Tromsö, ki je največje mesto severne Norveške. Leži na majhnem otočku v 500 m širokem prilivu in šteje 12.000 prebivalcev. Tu je sedež protestantskega škofa, vendar ima tudi peščica katoličanov svojo cerkev. Prebivalci so po večini ribiči ter lovci belih medvedov in kitov; na glasu so kot najboljši mornarji Ledenega morja. Tu po navadi vsaka polarna ekspedicija opremi svojo ladjo. Odtod se izvažajo vsi polarni pleni: kože severnih medvedov, jelenov in morskih psov, zobovje mroža, ribe, tran in guano polarnih ptic. V mestu je tudi muzej polarne favne. Najinteresantnejše je okostje kita, ki meri 24 m. Izmed novejših živali je kit največja zverina na zemlji, odnosno v morju.

V Tromsö-u smo videli tudi prve Laponce v slikovitih rdečkastih narodnih nošah. Blizu hriba Tromsdaistind-a, tri ure od Tromsö-a, zaideš v prvi laponski tabor. Laponci so mongolski narod, ki prebiva na severu Skandinavije. Sodiijo, da jih je nekako 30.000. Ne smeš jih imenovati z besedo Laponec, ker je to po njihovem psovka; sami se nazivajo Sami, t. j. prebivalec močvirja. Laponca si ne moreš misliti brez severnega jelena, ki mu je to, kar našemu kmetiču krotka kravica. Nudi mu vse, česar mu je treba za življenje: mleko, sir, meso, kri, kože za izdelovanje obleke, čevljev in šotorov, nadalje rogovje, iz katerega si izdelujejo orodje in orožje. Večina Laponcev se nomadizira, t. j. seli se iz kraja v kraj za pašo, le del njih se je pretvoril v poljedelce. Poleti prebivajo v dolinah ob rekah in ob morju, pozimi

pa se umaknejo višje v alpske gozdove. Tu si zgrade primitivne kočice in jih od znotraj obdajo s kožami. Kakor hrček sredi svojih zalog, pričakuje Laponec dolgo, belo polarno zimo. Kljub visokemu snegu ostanejo jeleni ves čas na prostem. Poleti so se na travnikih v dolinah dodobra zredili, medtem pa jim je priroda dala nov topel kožušček: do jeseni jim namreč zraste gosta in topla dlaka. V hribih, kjer prezimujejo, brskajo po sneženi odeji in si iščejo hrane po grmičevju in mahovju. Kdor ima samo 50 jelenov, je po laponskih pojmihi re-

*Star Laponec,
junak polarne zime, pastir severnih
jelenov*

važ; nam se to vidi nekam čudno. Takle živinorejec se mora pridružiti bogatejšemu sosedu in se vdinjati pri njem kot hlapec. Drugače so Laponci dobrosrčni in gostoljubni ljudje, niso pa ne hrabri niti preveč pridni; sploh so zelo nezaupljivi. Zrasejo do 1.60 m visoko; imajo širok obraz, velika usta, naprej moleče ličnice, majhne podolgovate oči in rjavo kožo. Sicer so pokristjanjeni; vendar so hudo praznoverni. Verujejo v čarovnice, ki skrivajo ogromne zaklade v gorah in prodajajo veter norveškim

mornarjem. Naj omenim še nekoliko laponskih besed: dober dan = buore bejve, bog ga daj = ibmel adi, jelen = buoco; kozuh = beska, čevalj = gabmagak, nož = nibe, riba = guole, krava = guöse, drevo = muora, otok = suolo, itd.

Zdaj je ladja zavila v smer proti Hammerfestu. Na poti tja smo videli »Ptičji otok«. To je 753 metrov visoki skalnati hrib na otoku Hjelmso, ki strmo pada v morje. V razpokah tega stolpičastega hriba gnezdijo tisoči galeb in drugih morskih ptic. Ko vozi ladja mimo, prestrašijo te ptice s topovskimi streli in s tuljenjem sirene. Ker so ptice bele, se vidi, kakor bi frfotale po zraku ogromne snežinke.

Hammerfest je najsevernejše mesto na vsem svetu; leži namreč na 70° 40' severne širine in šteje le okrog 3600 prebivalcev. Glavni izvozni produkti so tudi tukaj ribe in kože severnih medvedov in morskih psov. Vse hiše so iz lesa; povsod prevladuje vonj po ribah. V bližini Hammerfesta na polotoku Fuglhaes je znameniti meridianski steber: brončen globus na granitnem podstavku. Ta spomenik je postavila geodetsko-astro-nomska komisija, ki so jo tvorili norveški, švedski in ruski učenjaki, ko je dokončala merjenje meridianskega loka na 25° 20' vzhodne dolžine od Severnega ledenega morja doli do Dunava.

Naslednja točka je bil Severni Rt ali Nordkap. V zgodnjih jutranjih urah, ko je še ležala gosta megla, smo prispeli na skrajni sever Norveške. Ker je tu zaradi neštetihi čeri za ladje zelo nevarno, nismo mogli takoj pristati v Hornviken-zalivu. Šele proti 11. uri je solnce razgnalo meglo. Ne daleč pred nami se je dvigal iznad morske površine sloveč pas severnega rtiča. Visok je 307 metrov; tvorijo ga skale iz kristalinskih skriljavcev. Po enourni hoji po precej zložni stezi smo prispeli na vrh, kjer se nam je nudil mogočen razgled. Pred nami se je razprostiralo širono severno morje, za nami pa neskončna planota brez najmanjšega drevesca. Na vrhu je planinska koča; tu dobiš za drag denar okrepčila in razglednice ter različne spominke. Prav na robu molli proti nebu granitni steber, ki ga je postavil kralj Oskar II. kot znak najsevernejše točke Evrope. Prav za prav pa Nordkap ni najsevernejša točka celinske Evrope, ker leži na otoku Magerö. Najsevernejši rt je polotok Nord-

kyn, ki leži kakih 5 dolžinskih stopinj vzhodnejše od Nordkapa. Ker pa je otok Magerö ločen od kontinenta le po ozkem prelivu in ker je Nordkap za celo stopinjo geografske širine severnejše od Nordkyna, smatrajo Nordkap za najsevernejšo točko Evrope.

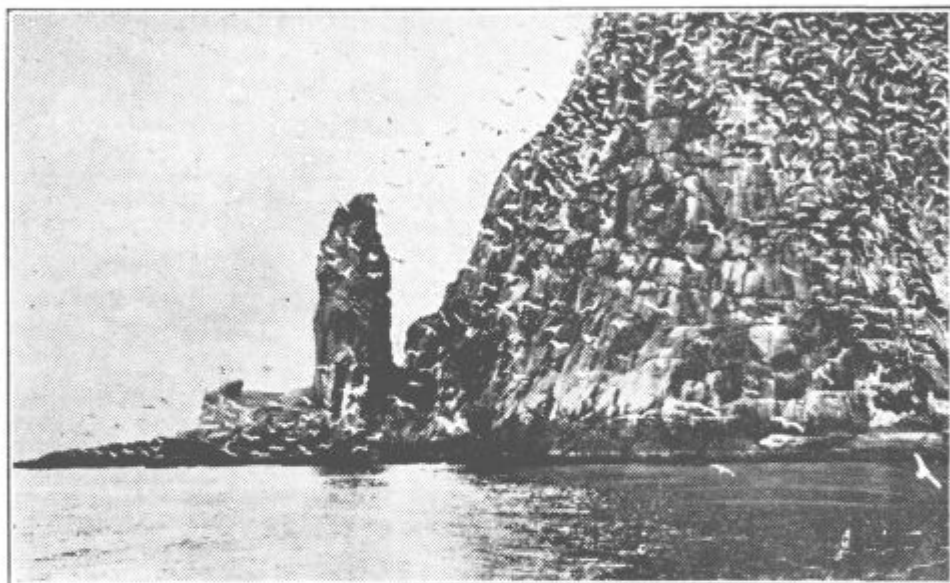
Proti večeru smo bili že vsi na ladji; nato pa je »Olivia« krenila na širono Severno ledeno morje tja k našemu poslednjemu smotru: na Spitzberge in na mejo večnega ledu. Ali — kakor je dobro dejal protestantski duhovnik pri pridigi — na mejo življenja in smrti.

Ko smo se proti jutru predramili v kajutah, je zunaj deževalo in morje je bilo precej razburkano. Nevihta dolgo ni hotela pojenjati, zato so se kmalu jeli oglašati prvi bolniki. V nekotikih urah je ležalo več sto potnikov v posteljah, vsak pred svojo »Brechtschale«, t. j. posodo, ki je pritrjena neposredno v bližini vzglavja, da bolnik bruha vanjo in tako ne ponesnaži tal. Ostali so se po večini nagibali čez krov in darežljivo hranili ribe z vsebino svojega želodca. Le malo je bilo junakov, ki so se vsemu temu smejali. Vsa ladja je na mah dobila videz bolnišnice. Vihar je trajal ves dan in vso noč; šele drugo jutro je utihnil. Tudi meni ni morje prizaneslo. Ves dan sem ležal na pol mrtev v svoji koči, kakor pravijo mornarji postelji na ladji. Nisem mogel použiti niti trohice jedaače ali pijače. Nekateri pravijo, da je bolje, če imaš prazen želodec drugi, da naj se človek do dobra nasiti. V lekarnah imajo majhne pilule proti morski bolezni; žal da si jih nisem prej nabavil. Neprijetna je morska bolezen; človeku vzame vse veselje do potovanja in ne želi nič drugega, kakor da bi kmalu zopet stopil na trdna tla. Ko pa se morje pomiri in zopet posine solnce, pozabiš kaj kmalu prestane bolečine in smeje pripoveduješ sopotniku, koliko si moral trpeti. Proti jutru se je torej morje pomirilo in nebo nekoliko zjasnilo; opazili smo na desnici, vendar pa daleč na meji horizonta, nekaj, kar je bilo podobno kopnemu. Bili so prvi vrhovi Spitzbergov, toda naš cilj je bil še daleč na severu — na meji večnega ledu. Rekli so nam, da bomo dosegli polarni led že prejšnji večer okoli 11. ure; ker pa je bila letos mila zima, se je led umaknil nekoliko stotin kilometrov više proti severnemu tečaju. Dosegli smo ga šele drugo jutro ob 8. uri. Že malo prej smo opazovali na severni strani obzorja belo, svetlo črto; kmalu so se pojavili prvi

obrisi lednih gorá. Ko so se pokazale okrog ladje prve ledne ploščice, je kapitan pričel voziti izredno počasi in jo kmalu obračati. Iz varnostnih ozirov se je približal z ladjo pravemu »Packeisu« le na 1 km razdalje. Packeis pravijo Nemci že trdno sklenjeni ledni pokri-vači. Če bi se nam bila pripetila podobna nesreča, kakor »Titanicu«, (njegova katastrofa leta 1911. v severnem Atlant-skem oceanu je vsem čitateljem še dobro v spominu), kdo bi nas bil rešil v tem položaju? Bili smo točno na 81° sever-ne širine in 4° 12' vzhodne dolžine. Mi-mo tega je temperatura morja znašala 0° C. temperatura zraka le 4° C. Četudi

Samo ob sebi je umevno, da smo vsi oblekli najtopleje, kar je imel kdo pri sebi. S suknjami čez vrat in čepicami preko ušes, v volnenih rokavicah in no-govicah smo šklepetali na krovu, ven-dar pa smo bili srečni, da smo lahko gle-dali strašno neskončno ledno puščavo. Nato se je ladja obrnila in naš naslednji cilj so bili ledniki na Spitzbergih, ki smo jih dosegli še istega dne.

Že na poti iz Tromsö-a smo opazili, da je »ponoči noč izginila«. O »polnoči« je bilo svetlo kakor podnevi. Torej je dan trajal vseh 24 ur. Vendar nismo imeli sreče, da bi bili videli o polnoči solnčno oblo. Nebo je namreč bilo vse dneve

*Na visokem severu:
»Ptičji breg« s tisoči ptic, ki so bele kakor snežinke*

bi se morda kdo rešil na kakšno ledno ploščo, bi bil sigurno zmrznil, preden bi ga rešili; lahko pa bi ga beli medved živega pohrustal. Zato je kapitanova skrajna previdnost bila le hvalevredna.

Prejšnja leta je družba prirejala po-tovanja v polarno deželo z ladjo »Monte Cervantes«. Vodil jo je neki mlad drzen kapitan, ki se je tesno približal »Packeisu« in lomil ledne plošče. Posledica tega je bila luknja v prednjem delu ladje. K sreči je bil v bližini ruski ledo-lomec »Krasin«, ki je ladjo za silo za-krpal, da je vsaj mogla nadaljevati vož-njo proti domu. Kapitana je družba, kajpa, radi tega primerno »nagračila«. Naš kapitan je bil izkušen, priletel oča-nec, zato pa skrajno previden.

oblačno; tam, kjer bi morali na severni strani videti soince, smo videli le raz-žarjene robove oblakov in refleks svet-lobe na morski gladini. Bilo je svetlo kakor pri nas poleti ob 5. uri popoldne pri oblačnem dnevu. No, pa smo bili tudi s tem zadovoljni.

Med potjo na Spitzberge se nam je nu-dila krasna slika. Se precej daleč, sedaj na levi strani ladje, smo opazili čredo kitov. Kitov samih nismo videli, vendar smo dovolj razločno opazili vodne cur-ke, ki so jih brizgali kiti nekaj metrov nad vodno površino. V bližino ladje se je priklatil morski pes, a jo je kaj hitro prestrašen popihal pod površino. Mor-skih zverin je sedaj v teh krajih zelo malo. Požrešni lovci so jih pregnali ali

nekatero celo iztrebili. Različnih morskih ptic pa je tu mnogo; po morju plavajo cele jate, zlasti veliko jih je v bližini Spitzbergov.

Ko smo prispeli pred Spitzberge, se je ladja najprej zasidrala v najsevernejšem zalivu »Magdalena«. Tudi ta zaliv je vsenaokrog obdan s koničastimi vrhovi. Sploh je vse, kar se na tej zemlji dviga proti nebu, ostro, strmo in koničasto, odtod so ti otoki dobili ime »Spitzbergen« ali po naše »Koničaste gore«. Uradno se po norveško imenujejo »Svalbard« ali dežela hladne obale. Tla so iz gnajsa, in ker so tu velike temperaturne diference, kmalu razpokajo.

Zopet so nas zvozili na suho z rešilnimi čolni. Izkrcali smo se na tako zvanem »polotoku grobov«. Ko je Holandec Barent leta 1556. odkril te otoke, se je kaj kmalu razširila novica, da je na njih sila veliko medvedov, kitov in ostalih zverin, ki dajejo dobro meso, mnogo masti, predvsem pa dragocene kože. Otoki pa so bili brez gospodarja, zato so prihajali semkaj lovci različnih narodnosti: Norvežani, Danci, Islandci, Holandci i. dr. Radi požrešnosti, pohlepnosti in zavisti so se možje kajkratki pretepali med seboj. V Magdalena-zalivu je prišlo nekoč do prave bitke. Pobite lovce so na licu mesta za silo zagrebli, oziroma pokrili s kamenjem. Še danes se vidijo grobovi in razmetane kosti. Pač žalosten dokument človeške požrešnosti in nenasitnosti!

V zaliv se izliva več lednikov; na enega izmed teh smo se tudi povzpeli. Stena lednika neposredno ob morju je visoka 50 m. Kdaj pa kdaj se odtrgajo ogromni kosi ledu in padajo s topovskim bobnenjem v morje. Dolžina ustja lednikov se izpreminja od nekaj sto metrov do več kilometrov. Ustje nekega lednika izmed že omenjenih Sedmerih sester je dolgo 24 km. Vozili smo se ob njem skoraj polno uro. Ker pa smo dospeli do polarnega ledu 10 ur kasneje, kakor je bilo prvotno določeno, ni bilo več časa, da bi se bili ustavili tudi v Kraljevem zalivu, kjer je premogokop in pa hangar ponesrečenega Nobilejevega zrakoplova. Ladja je zdaj zaokrenila v zaliv Tempel, imenovan tako po gori, ki se kakor tempelj dviga nad zalivom. V zalivu je bilo preveč plavajočega ledovja, t. j. lednih blokov, ki so se odtrgali od lednika in plavali po morju, in ker je bilo tudi morje preveč razburkano, nas ni hotel kapitan izkrcati. Bal se je, da bi se ne pripetila pri toliki množici

ljudi kakšna nesreča. Prav je imel: saj so skoraj polovico potnikov tvorile debele dame in drobne gospodične. In naposled: saj so si vsi ledniki podobni. Tudi Zeleni zaliv smo si ogledali le z ladje. V tem zalivu se nahajajo premogokop, meteorološka in radio postaja. Izkrcala sta se z rešilnim čolnom samo dva častnika z nekaterimi mornarji; nesla sta žigosat na ondotno pošto razglednice, ki so jih potniki pisali domačim. Bilo jih je nič manj ko tri več ko meter visoke vreče. Nato je ladja odplula proti jugu — v smeri domovine.

Ko smo prispeli že v bližino Norveške, se nam je nudila ponoči na nebu pestra slika. Pojavila se je namreč tako zvana »polarna luč«. Videlo se je, kakor da bi se podiljo po nebu ognjeni jeziki rumenkaste barve. Polarno luč upravljajo v zvezo z električnimi toki, ki jih ustvarja rotacija zemlje okoli lastne osi. Na ekvatorju se pozitivna elektrika dviga v visoke, razredčene sloje atmosfere in odteka nato proti tečajem. Na tečajih zbrana pozitivna elektrika se zopet spaja z negativno zemeljsko elektriko v obliki svetlih pramenov.

Vse, kar smo videli, je bilo divje in resnobno, kraji malo obljudeni in borba za vsakdanji kruh težavna. Norvežana spremlja pri vsakem njegovem delu trpljenje, naj je potem že ribič, lovec ali kmet. Vse to ga je storilo resnega, v neprilikah ter nesrečah vztrajnega in odpornega. Zato Norvežani slove kot hraber, skromen in pošten pomorski narod. Spomnimo se le slavnih Vikingov, ki so prispeli preko Islanda, Grönlanda in Labradorja v Kanado in tako pred Kolumbom v Ameriko, potem modernih polarnih raziskovalcev, kakor sta bila Nansen in Amundsen.

KOLIKO VODE IMAJO NEKATERA HRANIVA?

Vsako hranivo, ki nam rabi za vsakdanjo hrano, obsega več ali manj vode. Tako ima jajce 73 odst., mleko 87 odst., svinjsko meso 71 odst., goveje meso 75.5 odst., krompir 75 odst., salata 94 odst., jabolka in hruške 84 odst., grozdje 78.5 odst., gobe 90 odst. vode. V vsako pristno vino je 87 odstotkov vode primešala že narava sama, v pivu pa je vode celo 91 odst. Najmanj vode obsegajo sir (46 odst.), sirovo maslo (13.5), moka (14), fižol (14), riž (12).

Rade Pregarc

== Dogodivščine čiča Ilije ==

Vesele anekdote o beograjskem bohemu

Nedavno je umrl v Beogradu sedemdesetletni popularni srbski gledališki igralec Ilija Stanojević, ki je bil širom naše domovine znan pod imenom čiča Ilija. Kot »kralj« beograjskih bohemov je skoraj vse življenje predsedel v znameniti Skadarliji, večinoma v gostilni pri »Treh šesirih«. Znal je duhovito in nenavadno mikavno pripovedovati, tako da se človek pred zoro nikakor ni mogel odtrgati od njegove mize. Tudi v pijači ga ni bilo, ki bi mu bil kos. Pa ne le zaradi teh lastnosti je bil čiča Ilija znan in znamenit, ampak se je uveljavil tudi kot izboren igralec v neštetih karakternih vlogah tako zvanega nacionalnega repertoarja (Jovanče Micić, Mitke itd.); posebno kot komik bo ostal nepozaben in nedosegljiv. Tudi pisateljsko se je udeleževal in napisal precej reči, izmed katerih imajo nekatere trajno umetniško vrednost. Njegovi igri »Dorćolska posla« in »U poteru« sta stalno na repertoarju in nedeljsko občinstvo se jih nikoli ne nasiti.

Poglavitna črta priljubljenosti čiča Ilije pa je bila njegova velika dobrota in čudovito bogastvo pristnega humorja, ki je vrel iz njega kakor neusahljiv studenec in osrečeval vse ljudi okoli sebe.

Povem dve, tri dogodivščine legendarnega glumca:

Potovanje čiča Ilije v Pariz

Nekoč, ko je bil še mlad, je dobil čiča Ilija večjo vsoto denarja — štipendijo menda, — da gre študirat. Sklene iti v Pariz. Tako dolgo potovanje je bilo v tistih časih nekaj nenavadnega, zato ni čuda, če je njegova veljava tiste dni znatno poskočila. Prijatelji in znanci, ki so se srečavali na cesti ali v »kafanici«, niso imeli drugega na jeziku kakor:

— Ali ste slišali, čiča Ilija pojde v Pariz?!

— Ne veste?

— ?

— Čiča Ilija se odpravlja v Pariz. In tako dalje.

Na dan odhoda se je zbrala velika truma prijateljev pred njegovim stanovanjem, da ga spremijo na postajo. In čiča jih pelje vse na požirek. Zakaj tudi ne? Saj ima denarja ko peska. In ni ga na svetu, ki bi se tako veselil denarja kakor pravi in resnični bohem.

Izpraznivši cel gozd čokančičev in čokanov »miomirisne« slivovke se družba dvigne, obkolivši čičo kakor generalni štab vladarja, in ga spremi na postajo. Prišedši tja zvedo, da je treba čakati dobre pol ure, ker ima orient-express zamudo. Kaj storiti? Kje pa naj človek ubije čas, ako ne v gostilni ali restavraciji, posebno če je bohem. In tako družba zavije v restavracijo na pivo, da počaka odhod svojega tovariša in da ga pozdravi kakor se spodobi.

Razpoloženost pri mizi je bila odlična. (Čiča Ilija je bil kavalir prve vrste

in ni nikoli štel, koliko vrčkov kdo popije! Če je imel, je plačal »celic« zmeraj brez ugovora in godrnjanja.) Se bolj se je dvignila, ko je prišla imenitna ciganska kapela s prvovrstnim primašem Tuco, prijateljem in tovarišem čiče, ki se je v takih trenutkih znal pikro pošaliti, češ, zopet so hijene zavohale mrčino. Toda Tuca je takoj umolknil, ko ga je ošvrknil pogled čiče, ki je zahteval od primaša svojo pesem.

— »Dude-e, mori, dudee— —e, ni bilo ni crno — —«

Pesem se je vrstila za pesmijo. Vzduh je bil nabit s sevdalinkami Vranja, Južne Srbije in Bosne. Violina je cviliła, stokala in jokala, cimbale so trepetale, a duše igralcev se topile »od miline«, kakor sneg na pomladnem solncu. Natararji so švigali sem in tja in že z obraza čiče brali vsako njegovo željo. Govorniki so že porabili vse za tako priložnost primerne fraze.

Pa se spomni čiča Ilija, da je prav za prav namenjen na pot. Družba se dvigne in gre na peron. Tam pa tema kakor v rogu.

— Kdaj pa gre vlak v Pariz? vprašajo edinega čuvaja s svetiljko.

— Kakšen vlak pa?

— Brzi vlak. Orient-express.

— Ta je že pred šestimi urami odšel. Zdaj ni več nobenega vlaka.

— Na, kdaj pa odide naslednji orient-express?

— Jutri ob istem času.

Kaj storiti? Domov? Ali kaj? Čiča zamahne mirno z roko in sklene počakati vlak kar tu na postaji v restavraciji. In prijatelji z njim.

Ali pustimo pripovedovati čiča Ilijo samega, kakor je bila njegova navada pri »Treh šeširih«, ko je bil malce v rožcah.

— In tako, prijatelji, sedimo mi do drugega dne v restavraciji na postaji in čakamo na vlak. Marsikateri je klonil in proti dnevu smo sedeli menda komaj trije ali štirje pri mizi. Vse ostalo je ležalo kakor na koncu petega dejanja. Ko je prisopihal vlak, so močne turške kave vendarle spravile nekatere na noge, da so mi — bledi kakor sirkovo govno — stiskali roke v slovo.

Sedim v vozu in sem kljub devet in devetdesetim vrčkom piva, ki sem ga bil popil v kolodvorski restavraciji, neznanško žejen. Vlak pa drvi. Ko pride sprevodnik, mu potožim svoje gorje. Mož me pa spremi skozi dva, tri voze in naenkrat smo v drveči — oštariji. Ta je pa imenitna! si mislim. To pa to. Sediš lepo v gostilni, se krepčaš in — prideš naprej. Ko sem bil z dobro pečenko privezal dušo nase in splaknil suho grlo, si mislim, kaj bi hodil spet nazaj tja v voz, kjer sem bil prej. Saj lahko lepo tukaj sedim. In sem ostal. Pa so me ti bledolichni in gosposki natararji prav radi imeli. Izpil sem jim vse pivo, kar so ga imeli v zalogi in nazadnje jim je zmanjkalo tudi vina.

Oglušujoč vrisk in tresk me spravi pokonci. »Pari!« »Pari!« doni od vseh strani. Mlad neumnoličen natarar me potreplje po rami in nekaj maha z rokami, kar sem razumel za konec vožnje in da je treba izstopiti. Pa se anpotim iskat svoj kovčeg, ki je bil ostal nekje v vozu, kjer sem v začetku sedel. Iščem in iščem. Vsi vozovi so že prazni. Potniki so odšli. Tri sto čokančičev rakiije! preklinjam v sebi, kje pa je moj kovčeg? Naposled opazim nekakšnega železničarja, ki si ga je bil naprtil.

— Čakaj, bre! Sem daj tisto reč, ki je moja!

— ? ? ? Mož me pogleda in zablebeta nekaj, kar ni bilo moči razumeti, ker je bilo povedano v tujem jeziku.

— Govori ti, bratec, po srbsko, da te razume cel svet, mu zabrusim.

Nekaj časa sva se natezala sem in tja, kričala vsak po svoje: jaz po srbsko, on po francosko in če je on močno zavpil, sem jaz še bolj zakrulil, da vidi in zna, kakšni junaki smo mi tam doli na Balkanu. Nazadnje, ko sem mu bil pokazal svoj potni list in svoje ime, ki da je enako tudi na kovčegu, je popustil in šel svojo pot.

Vraga! Kako pa naj pridem ven iz te strašansko velike postaje? Ljudje, ki so se peljali z menoj, so se že davno razšli. Jaz sem namreč mislil ubrati jo kar lepo za njimi, zdaj pa — vraga! — stojim sam sredi tega vrvenja kakor lipov bog in nič ne vem; ali bi na desno ali na levo? Ah, kaj! sem si mislil, odpiral bom po vrsti vrata. Ena že peljejo ven! In začnem. Odprem prva — lampisti. Odprem druga — stranišče. Odprem tretja — urad. O, da bi vas tri sto hudičev! Kaj nimate izhoda? In spet odpiram vrata Šesta — brivec. Sedma — umivalnica. Osmo — knjigarna. Šest sto čokančičev rakiije! Da bi človek vsaj znal brati. Ali napisani niso v cirilici. Ne pomaga nič: je treba odpirati naprej. In zopet: šestnajsta vrata — telegraf. Sedemnajsta — vlakovodje. Osemnajsta — oči mi kar ne morejo verjeti: je ali ni? — pogrnjene mize, stoli — oštarija! Hvala Bogu! Tukaj si malo oddahnem, saj sem že tako in tako strašansko zmučen — in žejen. Iz restavracije pa je potem prav lahko priti na plano.

Ta postaja je zares ogromna. Vlaki kar drug za drugim prihajajo brez prestanka, brez konca in kraja — — In luči tisočero — — Živ-žav tak, da se opisati ne dá . . .

Tukaj se je navadno pretrgalo pripovedovanje čiča Ilije, ki nikakor ni hotel podrobneje opisovati Pariza in svojih študij. Držal se je le postaje, ki jo je poveščeval nad vse.

Poslušalci so se pri tem navadno muzali in neki hudomušnež mi je povedal konec: Čiča Ilija se je bil počutil v tisti restavraciji na postaji prav imenitno. Kmalu se je zbrala okoli njega prijetna družba, ki se je čedalje bolj razumela z njim in se navduševala za junškega »Serbe, acteur de Belgrade«. Te poslednje besede je čiča namreč venomer ponavljal. Nazadnje ga je premagala utrujenost, da je zadrimal. Zbudilo ga je šele ropotanje in škripanje koles. Bil je v vlaku. Najbolj pa se je začudil, ko je pogledal skozi okno in videl pred seboj — Beograd. Vlak je stal na postaji v Zemunu.

Družba, ki je na pariški postaji z njim pila, je mislila, da hoče moč domov v Beograd, pa mu je, videč, da je jako okajen, z njegovim denarjem kupila vozni listek in ga vtaknila v prvi vlak, ki je odhajal v Orient.

Čiča Ilija, pravijo, se potem mesečni ni prikazal iz stanovanja, in ko so ga vprašali, kako je v Parizu, je na dolgo in široko opisoval svoje potovanje, ki pa ga je, prišedši na pariško postajo, sebi primerno zaključil.

Čiča Ilija in nemška vojska

Bilo je za časa svetovne vojne. Avstrijci in Nemci so obstreljevali Beograd. Vse, kar je le moglo, je prišlo za puško in branilo domovino, ostalo pa, ki je le količkaj lezlo in šlo, se je napotilo v notranjost dežele, bežeč pred sovražnikom: moški in ženske, starci in otroci. Beograd je bil pred padcem in splošna zmedenost se je polastila tistih, ki so ostali.

Samo čiča Ilija je sedel na vrtu pri »Treh šeširih« in se hladil z brizganci, ne meneč se za pokanje šrapnelov v zraku, žvižganje krogel in silen tresk in ropot hiš, ki so se podirale vsepovsod naokrog. Krčmar, ki ga je bil čiča pozval, da mu dela družbo, je bil ves na trnju in se je plaho oziral zdaj na levo, zdaj na desno, boječ se, da ne tresči med nju. Pred čiča Ilijo si ni upal ničesar ziniti, da bi ga bil spravil domov, ker je bil čiča nad trideset let stalen gost »Treh šeširov«, kjer je presegel zmeraj več ko polovico dneva, zato se mu oštir ni maral zameriti. Tako je bil hočeš nočeš prisiljen poslušati čiča

Ilije kvante, ki jih je ta baš sedaj nekako z nenavadnim užitkom pripovedoval pozno v noč. In stvar se je ponavljala iz dneva v dan, da je bil ubogi krčmar živčno že ves bolan od prebitega strahu.

Naposled se je Beograd moral vdati sovražni premoči. Avstrijci in Nemci so po hudih bojih mesto zavzeli. In že takoj prvega dne so izdali ukaz, ki je bil nalepljen po vseh vogalih. Kaj vse da ni dovoljeno in da se to in to ne sme, sicer da »zapade prekršitelj nagli sodbi«.

Čiča Ilija se kajpak ni dosti zmenil za ta oglas. Svoje stare navade pa na ljubo Avstrijcem in Nemcem tudi ni mogel opustiti. Sedel je torej na vrtu pri »Treh šeširih«, pil in zabavljaj na vse

strani in, ker ni bilo razen njega nobenega drugega pivca, je moril krčmarja. Le ta je četrto ure pred deveto vstal od mize in skušal spraviti čičo domov, rekoč, da od danes naprej ni dovoljeno dlje sedeti.

Čiča Ilija je debelo pogledal, saj tega ni mogel razumeti. V Srbiji so pili, dokler se je komu ljubilo! Kako to, da se zdaj ne sme?! Vse prigovarjanje, češ, da je sovražnik v deželi in da ne sme biti nobena gostilna po deveti uri odprta in da po tej uri ne sme biti nihče brez posebnega dovoljenja na ulici, je bilo bob ob steno. Čiča je bil trmoglav. Hotel je za vsako ceno imeti svoj »Schlaftrunk«. Krčmar se je nekaj časa obotavljaj, potem pa mu ga je dal. Mislil si je, da bo starec tako in tako prenočil v gostilni, ker si na cesto ne bo upal, čeprav stanuje tako rekoč vis-a-vis v Skadarliji. Silno se je torej začudil, ko se je čiča odpravil proti vratom.

— Čiča Ilija, za Boga, kaj pa mislite? Pa menda vendar ne pojdete v taki

noči domov? Ne veste li, da je nevarno. Lahko vas ustrelje.

— Piši me v — protokol, zamrmra čiča, zaloputne z vrati in izgine v noč. Zunaj je bila tema, da ni bilo videti prsta pred nosom. Mesto je bilo pogreznjeno v popolno temo; električna centrala je mirovala. Čiča Ilija se je počasi pretipal do prvega opla. Nenadoma zasliši oster klic:

— Halt, wer da?! in sedem svetlih bajonetov mu zastavi pot.

Čiča Ilija dvigne glavo in upre svoj pogled, ki bi mogel spraviti najresnejšega človeka v smeh, v vojake. Bili so Nemci iz Rajha.

— Wer ist da?

— Čiča Ilija. Mari ne poznate čiča Ilije; igralca čiča Ilije, saj je vendar on weltberühmt in weltbekannt, jim odgovori čiča v nemščini, ki jo je prav dobro obvladal.

Kako in kaj so še takrat naprej govorili, ni znano, ker je čiča Ilija to reč zmeraj drugače pripovedoval. Rekel pa je navadno: vidim, bratci, da stojé pred menoj Švabi, čisto navadni Švabi, lačni in izmučeni in prestrašeni in — žejni, pa jih povabim na zlahtno kapljico k »Trem šešširrom«. Človek je človek, pa naj bo v tej uniformi. Če je žejen, mu je treba žejo potolažiti. Ne maram, da bi šli iz Srbije in rekli, da Srbi nismo gostoljubni!

Ko so se vojaki preverili, da ne stoji pred njimi nikakršen komitaš, ampak prav dobrodušen in obrit gospod, so privolili v njegovo povabilo in krenili z njim nazaj k »Trem šešširrom«. Tu je čiča Ilija krepko potrkal na okno in zaklical:

— Stevo, odpri!

Krčmar se je sprva močno ustrašil, da ni unal niti dihati. Zdelo se mu je, da je slišal glas čiča Ilije, vendar gotov ni bil. Zato vpraša plašno:

— Kdo je?

— Jaz sem, odgovarja glasno čiča Ilija.

— Otvori! Vodim zarobljenike.

Krčmarju so od začudenja ostala usta na stežaj odprta, ko je videl vstopiti sedem Švabov, ki so odložili puške v kot in sedli s čičo Ilijo za mizo. Čiča pa jih je častil z vinom in rakijo in meze.

★

Drugi dan se je ves Beograd kljub veliki žalosti smejal novemu »vič« čiča Ilije. Povsod so si šepetali: — Ali

ne veste? Čiča Ilija je snoči ujel v Skadarliji sedem Švabov. In od vrat do vrat so si trgovci pravili snočnjo dogodivščino priljubljenega glumca. Tako se je raznesla ta vest, da so zanjo zvedeli celo na Krfu in Bizerti, kjer je tabo-rila srbska vojska. Povsod je razširila obraze v prijeten smeh.

★

Pa je minulo trpljenje in narodna vojska se je zmagoslavno vrnila v domači kraj. Čiča Ilija je po svoji stari navadi zopet sedel pri »Treh šešširih« in pripovedoval storijske ter praznil brizgance. Zadeva o švabskih ujetnikih iz Skadarlije je bila skorajda pozabljena.

Pa se ti najdejo trije ali štirje mlajši kolegi čiča Ilije, ki so še tičali v oficirskih uniformah in posedali po vojaških štabnih pisarnah ter jo pogruztajo: da ubijemo dolgčas, naredimo iz te dogodivščine imenitno potegavščino! Saj čiča, če le more, koga prav pošteno potegne. Zakaj ne bi tudi mi njega? Komedija bo prav vesela.

Druga dne prinesel vojak čiči, ki je bil po kosilu baš prisedel k svojemu stalnemu omizju pri »Treh šešširih«, »hitan poziv da se ima smesta lično javiti u komandir« tega in tega oddelka, tega in tega štaba, te in te armije itd. Vse opremljeno s številnimi pristnimi pečati.

Čiča je začudeno zmajeval z glavo, po kaj da njega starca kličejo v vojaške urade; vendar je takoj ubral pot pod noge, da se stavi spoštovani oblasti »na raspoloženje«. Še bolj pa se je stopnjevalo njegovo začudenje, ko je vstopivši spoznal pred seboj svojega dokaj let mlajšega kolega, ki je dostojanstveno in jako resno sedel za pisalno mizo v ne preelegantni majorski uniformi.

— Vaše ime? ga vpraša kolega rezko.

Čiča Ilija skremži obraz in iztegne roko v pozdrav.

— Piši me v — protokol. Kaj se norčuješ. Zdravo! Kako je sicer?

Toda kolega v vojaški uniformi ni hotel odgovoriti ne v pozdravnem, še manj pa v prijateljskem ali šaljivem tonu, temveč je zagrmel:

— Ne mislite, da ste v teatru, vi komedijant! Odgovarjajte na stavljenja vprašanja, sicer vam mi posvetimo drugače. Vstopilo je nekaj častnikov, vsi sami igralci in znanci čiča Ilije. Vsi resnih, strogih obrazov.

— Kaj me, vraga, ne poznate, da me vprašujete, po imenu? se zasmeje čiča Ilija.

Oficirji ne tronejo z očesom. Vse službeno.

— Ilija Stanojević, začne major suhoparno, obtoženi ste, da ste v noči tega in tega, ko je srbska vojska komaj zapustila Beograd, pomagali sovražnim patroljam in s tem zagrešili dejanje izdajstva domovine, ki se pri nas kaznuje s smr — —

Čiča Ilija je prebledel.

— Ali ste blazni? je kriknil prestrašeno: Ni res! In začel je s tresočim glasom pripovedovati, kako je bilo. Dokazoval je, da ni imel hudobnega namena in tako dalje in tako dalje.

Oficirji so poslušali mirno, tu in tam so se značilno spogledali; eden izmed njih se je delal kakor da vse hitro zapisuje. Čiča Ilijo je oblival mrzel pot. Naposled se major obrne k nekemu poručniku in ga vpraša:

— Ali je kaj prostora v tistem provizornem arestu? Kajti moža moramo rlišiti svobode.

Drugi častnik začne zatrjevati, da pozna glumca Ilijo Stanojevića, ki ga bi brez dvoma kot pravi Srb-junak tudi umrl junaške smrti, in če se ga zdaj pristi domov, da se bo na prvi poziv sam odzval.

Tako so izpustili prestrašenega čiča Ilijo potem, ko je bil dal častno besedo, da ne bo nikamor ušel in da se bo takoj javil, čim ga pozovejo.

Komaj je bil čiča zaprl vrata za seboj, so bruhnili prijatelji v smeh in stekli k oknu gledat, kako jo čiča Ilija ves obupan maha domov. Vsakega znanca je na cesti ustavljal in mu pravil o svoji nesreči. Slučaj je hotel, da je srečal tudi vojvodo Stepo, s katerim sta bila dobra prijatelja.

— Pomozi, vojvodo, ako Boga znaš! To in to se mi je zgodilo. In bogme nisem izdajalec. Zmeraj sem bil dober patriot in zvest domovini. Če nisem bil vojak, ni moja krivda. In zdaj me hočejo zaradi tistega svicne obesiti ali ustreliti. Pomagaj, prijatelj! Ti si vsegamogoč tam pri soldatih, daj, reci dobro besedo zame in jaz ti bom — —

— Kdo te hoče ustreliti in zakaj? ga vpraša vojvoda Stepa.

Ko mu je bil čiča vse povedal in pokazal papir, s katerim so ga bili klicali, se vojvoda od srca nasmeje in mu reče:

— Ne vidiš, da se norčujejo iz tebe. Oh, vi glumci, zmeraj stuhitate katero. Le pojdi mirno domov, nihče te ne bo streljal. Ne vidiš li, da je tisti oddelek, kamor so te bili klicali, novinarsko-informacijski, ki nima nobenega opravka z vojaškim sodiščem!

Čiča Ilija izbulji oči, zardi od jeze in zakriči:

— O, svinje glumačke. Le čakajte! Boste videli, kako se maščujem. Ampak igrali so dobro, falotje! Tako sem se bil ustrašil, da je kaj. Ne zaradi tega, če bi me bili obsodili v smrt, ampak, ker bi bil moral umreti po nedolžnem.

Se istega dne je bil čiča Ilija kupil v trgovini dve debeli palici in hodil osera dni potem z njima okoli Gorjé, če bi bil katerega izmed njih srečal! Pa jih menda ni, ker so bili demobilizirani in smuknili so v civilne obleke, njegovo oko pa je iskalo te med uniformami.

Čudna vožnja

Čiča Ilija je šel s prijateljem Kostom pit v Grobljansko ulico, kjer je bil neki krčmar nastavlil izborno kapljico. Ne samo čiča, marveč tudi Kosta je bil komik. In oba znana bohema, oba znana komedijanta, ki zmeraj katero nakadita, da se vse mesto teden dni potem smeje.

Pila sta čiča Ilija in Kosta, pila na vse pretege dva dni in tri noči. Naposled sta se spomnila, da bi bil čas, če bi se spravila domov v posteljo. Da lahko je to reči, ampak težko izvesti, ko so jima noge odpovedale! V bližini pa nikjer nobenega izvoščka. Do doma v Skadarlijo je jako daleč. Čakata ponižno nekaj ur. Voza od nikoder. Ze se je bilo jelo mračiti, kar pripelje mi-

mo mrtvaški voz prvega razreda, ki se je vračal prazen s pokopališča v mesto.

— Čaj, prijatelj, zavpije čiča, ki mu je bila šinila dobra misel v glavo. Že tri ure ni nobenega fijakerja, potegni naju ti v mesto, ali vsaj do periferije. Dobiš za pijačo.

Voznik je pristal in kmalu sta čiča Ilija in Kosta zlezla v steklen mrtvaški voz, ki je zdrdral proti mestu. Čiča Ilija in Kosta sta se zleknila drug poleg drugega, podprla glavo z rokami in zadremala.

Na Terazijah pred kavarno »Moskvo« je sedelo zunaj vse polno ljudi. Zvečer

je bilo, baš za časa promenade. Nena doma nastane silna panika. Ljudje bežijo prestrašeni na vse strani.

Kaj se je zgodilo?

V mrtvaškem vozu sta čepela čiča Ilija in Kosta ter nabijala na steklo in vpila vozniku naj ustavi. Bila sta zadremala in pozabila izstopiti na periferiji. Skozi steklo sta se zdela v mrtvaškem vozu v blede nočni svetlobi kakor duhova.

Beograd se je pozneje na ta račun kajpada teden dni smejal.

Franklinova „karavana smrti“

Zalosten konec največje polarne odprave pred 85. leti

Devetnajsto stoletje, ki ga označuje vprav pohlepno iskanje novih lis zemeljske oble, je v drzni tekmi za neraziskanimi deželami zahtevalo ogromne gmotne žrtve in nemalo človeških življenj. Boj za posest severnega in južnega tečaja pa je rodil tudi največjo nesrečo, kar jih pozna zgodovina iskanja novih ozemelj — katastrofo Franklinove ekspedicije iz l. 1845.

Sir John Franklin

John Franklin je bil pogumen angleški pomorščak, rojen 16. aprila 1786 v Spilsbyju (Lincolnshire). L. 1801 se je kot pomorski kadet udeležil obstreljevanja Ko-

danja in je takoj nato spremljal raziskovalca Flindersa na njegovi vožnji v Avstralijo. Pozneje se je boril pri Trafalgaru, kjer je izvojevala angleška mornarica zmago in premoč nad vsemi ostalimi evropskimi velesilami na morju. Leta 1818. je poveljeval oddelku ekspedicije kapitana Buchansa na severni tečaj, malo pozneje ga je poslala angleška vlada z Richardsonom na uspešno odpravo. Ker je poslanstvo srečno dovršil in mu je bila tudi v naslednjih letih sreča mila, dasi sta z Richardsonom jedva ušla smrti zaradi lakote, ga je admiraliteta povišala v čin kapitana ter ga poslala še na eno odpravo. Po povratku si je pridobil sloves najboljšega angleškega raziskovalca tedanje dobe. Oxfordska univerza ga je imenovala za častnega doktorja in mu je podelila naslov viteza. S temi častmi in priznanji oborožen se Franklin ni prav nič branil, ko mu je londonska vlada poverila vodstvo polarne odprave. Cilj Angležev je bil, najti severovzhodni prehod, novo morsko pot v Ameriko. Admiraliteta je dala raziskovalcu na razpolago dve ladji in 138 mož-posadke. Z velikimi nadami se je Franklin odpravil s Temze, odkoder sta odrinili ladji »Erebus« in »Terror« dne 19. maja 1845.

V njegovem spremstvu sta bila kapitan Crozier in Fitzjames. Izprva je šlo vse gladko. V polovici julija je dosegla odprava Melvillebay in poveljnik nekega

angleškega kitolovca, po imenu Danner, je v tem zalivu še govoril s Franklinom. Vodja odprave mu je izročil prav nadebudna poročila za angleško admiraliteto. Danner pa je bil zadnji človek, ki je govoril s Franklinom in prinesel njegove vesti na Angleško. Poslej je vse utihnilo. Ni bilo več glasu ne o njem ne o njegovih tovariših.

Po Franklinovem srečanju s kapitanom Dannerjem so čakali Angleži leto, dve leti, tri leta. Zaman. Šele po tolikem času se je javnosti polastila bojazen, da je ekspedicija propadla. Vlada je poslala poizvedovat po usodi odprave; pošiljala je ekspedicijo za ekspedicijo, a sleherni se je vrnila brez pozitivnih vesti, dasi so vse krožile po morju, kjer so zadnjič

točku, naj stori vse, da najde kakšno pozitivno sled o izginulem možu in njegovi posadki. Clintock je dal besedo in držal obljubo. Križaril je tako dolgo po severnih vodah, da je naposled l. 1859. našel v deželi kralja Williama listino, podpisano od Crozierja in Fitzjamesa, ki sta poročala, da je ladji »Erebus« in »Terror« vklenil led blizu zapadne obale otoka. Posadka je prišla v obupen položaj. Ko je umrl raziskovalec Franklin (l. 1847.), je moštvo, ki je poleg poveljnika izgubilo tudi več častnikov in tovarišev-mornarjev, sklenilo ostaviti ladjo. Baš to pa je postalo za vse pomorščake usodno. Pod poveljstvom kapitana Crozierja se je karavana, ki je štela 105 ljudi, pomikala proti Ribji reki. Ta pot je

*Smrt v večnem ledu in snegu
Slikar je predočil tragičen konec Franklinove odprave*

videli raziskovalca. Nobena odprava torej ni našla direktnih sledov o »Erebusu« in »Terrorju«. Šele l. 1850. so našli na otoku Beecheyu tri grobove z napisi, da pokojniki pripadajo odpravi, ki je prezimila v teh krajih l. 1845/46. Nadaljnje, dokaj avtentične vesti je dobil John Race pri Eskimih, ki so mu pripovedovali, da je večja skupina belih mož poginila od lakote in bede na drugi strani velike Ribje reke.

Lady Franklinova, ki je bila zaradi izostalih poročil še bolj pobita kakor angleška admiraliteta, je po vseh brezuspešnih poskusih za izsleditev Franklina prodala vse, kar je imela in kupila ter opremila ladjo na dva vijaka »Fox«. Naročila je njenemu poveljniku, kapitanu Mac Clin-

bila prava pot smrti. Sestradani in prezeblji mornarji so omagovali in padali drug za drugim ter pomrli vsi do zadnjega. Niti eden ni preživel zime 1849/50. Nazadnje so nekateri celo zblazneli ter v psihozi, ki se rada pojavlja v severnih krajih, ubijali tovariše in jedli njih meso, misleč, da bodo tako oteli lastno življenje. A smrt ni prizanesla nobenemu. Pobrala je vse do zadnjega.

Letos, 85 let potem, ko je Franklin z velikimi nadami odrinil po morju, da odpre svojim rojakom novo pot v zlato Ameriko, je kanadski raziskovalec, major Burwash, ki je z letalom iskal magnetični tečaj, po naključju pristal na otoku kralja Williama v severni Kanadi in je prišel na sled ostankom Frankli-

nové odprave. Njegova najdba bi torej potrjevala domnevo, da je ekspedicija res končala v teh krajih. To je posebno

Major Burwash, kanadski raziskovalec, ki je odkril ostanke Franklinove ekspedicije

važno kot dopolnilo k svoječasnim poročilom kapitana Clintocka, ki je našel okostnjak z razpadlo obleko in k najdbam Američana Schwatke pred petdesetimi leti, ki je naletel v teh krajih na grob in človeške kosti s srebrno častri-

ško svetinjo na prsih. Odkritja kanadskega majorja bodo vsekakor pomagala pojasniti doslej še vedno temno zagonetko Arktide.

Major Burwash in njegov pilot sta odkrila celo pokopališče Franklinove odprave. Simetrično ležeče rakve pričajo o tem, da so možje umirali po vrsti, ker so tako pokopani. Vse kaže na to, da so še živeči tovariši pokopavali mrtve, ki so, kakor domnevajo, umrli za skorbutom. Pod razvalinami številnih grobov, ki jih je najbrže poškodoval vihar — morda pa tudi Indijanci — so našli celo kožo odrtega belega medveda ter jopič in hlače iz te kožuhovine.

O Franklinu je še vedno neznano, kje je umrl in kje počivajo njegovi ostanki. Mogoče se bo tajna njegove smrti naknadno pojasnila, kajti ni izključeno, da je kanadski major našel tudi kakšne listine, ki jih je za sedaj zaupal samo svoji vladi v Ottawi.

Vse torej kaže na to, da stojimo pred novimi odkritji o največji polarni tragediji. Ali ji je prišel major Burwash do jedra ali ne, se bo pokazalo v kratkem. Čudna je pa vsekakor dvojnost dogodkov — da poročča kanadski letalec o izsleditvi Franklinove odprave baš ob istem času, ko so našli na Belem otoku ponesrečeno Andréjevo ekspedicijo.*

* O nji glej Žis št. 10. in 13. tekoče knjige.

== Pajki uničujejo stenice ==

Nedavno je poročala nemška prirodoslovna revija »Kosmos« o nekem na Balkanu živečem pajku (*Thanatus flavidus* Simon), ki v begunskih taboriščih pri Atenah prav dobro in uspešno rabi za preganjalca stenice. K temu poročilu pripominja sedaj A. Bergert, da tako koristni pajki ne živijo samo na Balkanu, marveč tudi drugod v Evropi.

»Pred nekaj leti,« pripoveduje Bergert, sem se preselil v stanovanje, ki je bilo zelo zasteničeno. Zlasti v spalnici je kar mrgolelo nagnusnega mrčesa. Preizkusil sem raznovrstna uničevalna sredstva, toda nobeno ni imelo posebnega uspeha. Vzrok je po mojem mnenju ta, da stenice odlagajo svoja jajčeca v nepristopnih kotičkih.

Najsi se postelje, pohištvo in stene še tako skrbno očistijo ter razkužijo odeje,

posteljno perilo in obleka: vse skupaj ne pomaga nič. V komaj vidnih špranjah po stenah, za oboji vrat in drugod, zlasti pa za odluščenimi tapetami, ostanejo še vedno skrita steničja jajčeca, ki jih niti z najvestnejšim iskanjem ni moči najti in iz katerih se v kratkem zopet razležejo stenice.

Skratka: česar mi ni uspelo s truda-polnim delom sem brez muke dosegel z nekimi pri nas živečim dolgonogim pajkom suho južino (*Phalangium opilio*), ki mi je kmalu temeljito očistil stanovanje.

Ob steni blizu okna spalnice sem iz kamna zložil nekakšno votlino za shranjevanje cvetličnih lončkov, ki je kmalu postala prav dobrodošlo skrivališče omenjenih pajkov, katerih se je tukaj kmalu nabrala cela množica. Nekega hladnega septemberskega večera sem opazil, kako jih je več ko dvanaajstorica prilezla

skozi okno v sobo. Počasi so začeli lezti po stenah in videl sem, kako so krčili okončine kakor, da kaj grabijo. Pri tem so zdaj pa zdaj pritiskali glave čisto k steni, kakor da bi kaj požirali. Pri nadaljnjem opazovanju v naslednjih dneh sem dognal, da pajki izsesavajo stenice. Pri bezanju za tapetami se je kar lepo videlo, kako dobro jim rabijo njihove dolge noge. Medtem ko so se pajki podnevi poskrili za pohištvom, so se ponoči, pri medli luči svetiljke, vselej splazili na rop. Najpogumnejše so mesarili v popolni temi. Ali pajki v temi vidijo, ali si pa pomagajo samo z ostrim tipom svojih dolgih nog, nisem mogel dognati. Če sem ponoči nenadoma užgal električno žepno svetiljko, sem jih videl, kako so lezli povsod, po stropu, po stenah, po tleh in celo po posteljni odeji. Svoj posel so opravljali tako temeljito, da čez nekaj tednov nisem našel nobene žive stenice v sobi. Samo za okvirji slik in po drugih skrivališčih sem še našel ostanke krvososov, ki so jih bili pajki pomorili.

Po vsej priliki bi kazalo sedaj pajke pregnati, ko so tako sijajno opravili svoj posel. Toda čudo, ta muka mi je bila prihranjena, zakaj pajkov je bilo odslej čedalje manj. Kam so izginili? Neko noč sem v medli luči namizne svetiljke ves začuden opazil, kako je neki pajek zgrabil svojega slabejšega tovariša za noge in ga odvedel za zrcalo, kjer mu je razgrizel okončine in izsesal život. Tako sem naposled spoznal, da so moji dobrotni pajki, ki so mi storili tolikšno uslugo, prav za prav samo krvoločni razbojniki in kanibali, ki si v slabih časih ne pomišljajo požreti drug drugega.

Kdor si namerava za preganjanje stenice omisliti suhe južine, mu n' treba dolgonogih predivcev, katerih najljubša bivališča so stara drevesna debla, ograje, zidovi itd., šele poloviti in v sobi zarediti. Treba je samo pripraviti na polici pod oknom nekaj kupčkov kamenja, kjer najdejo pajki zavetje pred pticami in živalice se bodo kmalu vgnezdile v njih same od sebe. Ako je potem v hladnih nočeh okno odprto, bodo pajki zlasti v jeseni, ko ☽ zunaj mráz, kar v gručah prilezli v sobo.

Če bodo ženski člani v družini vselej zadovoljni s takšnim zatiranjem stenice, je seve drugo vprašanje. Ženske se pajkov dostikrat bolj boje nego stenice, kar

je pa naposled samo načelno stališče. Takšni pajki so vendar povsem nedolžne živalice in če človeku uspe, da z njihovo pomočjo zatre nagnusne stenice, bi jih moral vsakdo vsajčasno trpeti v svojem stanovanju kot dobrodošle zaveznike.

Kava in potomstvo

K alkoholu in nikotinu, katerih kvarni učinek na potomstvo je menda nelzpodbitno dokazan, prišteva sedaj H. Stieve še kofein, to je omamno sredstvo, ki se nahaja v kavi. Z obširnimi poskusi na kuncih je Stieve dokazal, da učinkujejo prevelike količine tega mamila zelo neugodno celo na plemenske živali, ki so drugače proti akutnim zastrupljenjem zelo odporne, in sicer v tem smislu, da se prav močno zmanjša število in življenska sila njihovih prvih potomcev. Zelo zanimivo je tudi, da mladiči jako zgodaj izgube plodnost, kar v nekaj rodovih še posebno poudari kvarnost tega mamila. Čeprav se ta dognanja ne dajo neposredno prenesti na človeka, in sicer zaradi tega ne, ker so dajali živalim nenaavadno velike količine strupa in ker se človek privaja kofeinu le počasi, vendar jih znanost ne bo mogla prezreti, marveč se bo morala prav resno pobaviti z njimi.

Največji observatorij na svetu

Z grebena Sierre Nevade, glavnega gorovja Južne Kalifornije, se lahko zvečer opazuje odsev električnih luči šestdesetih mest, ki leže spodaj v dolini, koder se razteza ogromna ravan z oceanom. Tam na grebenu na Wilsonovi gori pa se vzpenja kvišku zvezdarna, o kateri je bila že pred leti beseda na tem mestu. Pravkar izgotavljajo v kalifornskem tehnološkem zavodu nov ogromni teleskop za to zvezdarno. Teleskop bo stal 8.000.000 dolarjev, t. j. več ko 430 milijonov dinarjev. Denar zanj je daroval newyorški mednarodni urad za poučevanje. Že doslej je imela ta kalifornska zvezdarna največji daljnogled na svetu, z reflektorjem, ki ima v premeru nekako 2 metra in pol. S tem daljnogledom je prof. F. H. Seares izvršil novo štetje vse-mirskih teles. Izgotovil je fotografske posnetke 67.940 solnc. Na podlagi štetja zvezd v določenem omejenem prostoru neba računa, da je vseh solnc v vse-mirju 40 milijonov; planeti in sateliti pri tem niso všteti. Z novim teleskopom bodo mogli zvezdogleđi na observatoriju Mount Wilson doledati dvakrat dalje, ker bo njegovo zorno polje osemkrat večje nego pri dosedanem največjem teleskopu sveta. Zares: svet je že radoveden, kaj bodo še iz videli z novim velikanom . . .